

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 29 września 2025 r.

Poz. 9247

UCHWAŁA NR XV/98/25 RADY GMINY KOWIESY

z dnia 15 września 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kowiesy na lata 2025-2028

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 i poz. 1907 oraz z 2025 r. poz. 1168) po uzyskaniu opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 22 maja 2025r., uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kowiesy na lata 2025-2028, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kowiesy.

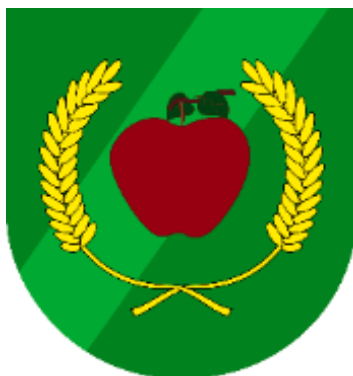
§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Zuzanna Dudziak

Załącznik do uchwały Nr XV/98/25
Rady Gminy Kowiesy
z dnia 15 września 2025 r.

GMINA KOWIESY

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY KOWIESY NA LATA 2025-2028

<i>Tytuł</i>	<i>Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kowiesy na lata 2025-2028</i>

<i>Zamawiający</i>	<i>Gmina Kowiesy Kowiesy 85, 96-111 Kowiesy www.kowiesy.pl tel. +48 46 831 70 26 e-mail: urzad@kowiesy.pl</i>

<i>Data wykonania:</i>	<i>marzec 2025 r.</i>

Spis treści

1. Wstęp.....	5
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	6
3.1 Akty prawne i wykonawcze	6
3.2 Organy ochrony zabytków	12
3.3 Zadania i kompetencje organów gminy w zakresie opieki nad zabytkami.....	14
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	16
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	16
4.1.1 Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.....	16
4.1.2 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)	18
4.1.3 Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	19
4.1.4 Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030	19
4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	20
4.2.1 Program opieki nad Zabytkami Województwa Łódzkiego.....	20
4.2.2 Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Łódzkiego	21
4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego do 2030.....	24
4.2.4 Powiatowa Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Skierniewickiego na lata 2024-2030.....	26
4.2.5 Program opieki nad zabytkami dla powiatu skierniewickiego	27
4.2.6 Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Kowiesy	28
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	28
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	28
5.1.1 Strategia Rozwoju Gminy Kowiesy.....	29
5.1.2 Plany Odnowy Miejscowości	29
5.1.3 Program ochrony środowiska dla gminy Kowiesy.....	30
5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	30
5.1.4 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy.....	32
5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	34
5.2.1 Ogólna charakterystyka gminy	34
5.2.2 Zarys historii obszaru gminy i rozwój przestrzenny wsi.....	37
5.2.3 Uwarunkowania przestrzenne rozwoju wsi	44
5.2.4 Krajobraz kulturowy	51
5.2.5 Dziedzictwo niematerialne	51
5.2.6 Zabytki nieruchome	53
5.2.7 Zabytki ruchome	70
5.2.8 Zabytki archeologiczne.....	70
5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	72
5.3.1 Zabytki nieruchome	72
5.3.2 Zabytki ruchome	74
5.3.3 Zabytki archeologiczne.....	74
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	74
5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	76

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	76
7. Założenia programowe - priorytety, kierunki i zadania programu.....	78
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	83
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	84
10. Źródła finansowania	85
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	89
12. Akty prawne	90

Spis tabel

Tabela 1. Wykaz stref ochrony konserwatorskiej, ochrony ekspozycji i ochrony archeologicznej wyznaczonych w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego Gminy Kowiesy	45
Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego zlokalizowanych na obszarze Gminy Kowiesy	72
Tabela 3. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych z terenu gminy Kowiesy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych województwa łódzkiego	73
Tabela 4. Wykaz obiektów gminnej ewidencji zabytków Gminy Kowiesy	75
Tabela 5. Analiza SWOT.....	77
Tabela 6. Priorytety, kierunki i zadania programu	79

Spis rysunków

Rysunek 1. Gmina Kowiesy na tle powiatu skierniewickiego	35

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2025-2028 jest pierwszym tego typu programem przyjętym przez Radę Gminy Kowiesy. Dokument ten został opracowany z myślą o ochronie i zachowaniu dziedzictwa kulturowego gminy. Program zawiera analizę potencjału dziedzictwa kulturowego oraz źródeł finansowania, a także określa strategiczne cele i plany działań dostosowanych do aktualnych wyzwań związanych z opieką nad zabytkami. Przedmiotem programu opieki nad zabytkami jest dziedzictwo kulturowe znajdujące się w granicach administracyjnych gminy Kowiesy. Są to pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców, zdefiniowane poprzez wpis do rejestru zabytków i w formie gminnej ewidencji zabytków. Podstawą merytoryczną programu jest sprecyzowanie przedmiotu działania, czyli określenie najwartościowszych dla gminy obiektów o wartościach architektonicznych, stylistycznych, historycznych i kulturowych, ze szczególnym uwzględnieniem walorów regionalnych, czyli właściwa identyfikacja krajobrazu kulturowego dokonana na podstawie ewidencji wartości zabytkowych.

Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami. Określa sposób ich realizacji, poprzez stosowne działania organizacyjne i finansowe oraz upowszechniające wiedzę o zabytkach. Program ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Głównym odbiorcą gminnego programu opieki jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami programu mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy, władze samorządowe, miejscowe organizacje i osoby zainteresowane dziedzictwem kulturowym. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy Kowiesy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak: odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzić bowiem powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki i tradycję etnograficzną. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Celem Gminnego programu opieki nad zabytkami jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Celem GPONZ w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 21 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] jest:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* [1] poprzez art. 87 ust. 1 nałożyła obowiązek na gminy sporządzania na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami. Ponadto opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami jest wypełnieniem art. 7 ust. 1 pkt. 9 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* [2]. Na mocy tego artykułu jednostki samorządowe zobowiązane są do zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty poprzez realizację ustawowych zadań własnych, do których należą m.in. sprawy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie sporządzone zostało zgodnie z Poradnikiem metodycznym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w zakresie formy i zakresu gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* [1] GPOZ podlega uchwaleniu przez radę gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu wójt sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

3.1 Akty prawne i wykonawcze

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r.

Na obowiązek ochrony zabytków w Polsce wskazuje konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie:

- **Art. 5** - Rzeczypospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka, i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju;
- **Art.6** - Rzeczypospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

- **Art.86** - Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1]

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] stanowi główny akt prawny, regulujący zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Ustawa niniejsza przede wszystkim określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, cele programów opieki nad zabytkami oraz możliwości finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] w art. 3 definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. Zgodnie z definicją ustawową: Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ustawa wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 Ustawy o.o.n.z. przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) **zabytki nieruchome** będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) **zabytki ruchome** będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami

bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Ustawa o.z.o.n.z. wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego/planie ogólnym gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
- innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych.

Plan ogólny gminy, który zacznie obowiązywać w 2025 roku, jest dokumentem planistycznym o obowiązkowym charakterze i zasięgu całej gminy, zastępującym dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Co ważne, w przeciwieństwie do studium, plan ogólny ma rangę aktu prawa miejscowego, co oznacza, że jego ustalenia będą wiążące przy uchwalaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy. Daje to gminom większą kontrolę nad lokalizacją i charakterem zabudowy, przyczyniając się do ograniczenia zjawiska niekontrolowanego rozprzestrzeniania się zabudowy.

Na uchwalenie planów ogólnych wyznaczono termin do końca 2025 roku; ich brak uniemożliwi prowadzenie jakichkolwiek nowych działań planistycznych na terenie gminy po tej dacie. W kontekście ochrony zabytków, plan ogólny może odgrywać kluczową rolę, ponieważ gminna ewidencja zabytków, prowadzona na podstawie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, stanowi jedno ze źródeł informacji wykorzystywanych w sporządzaniu dokumentów planistycznych. Ewidencja ta obejmuje zabytki nieruchome z terenu gminy, które są również uwzględnione w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, i stanowi podstawę do opracowania Programu Opieki nad Zabytkami. Mimo że samo ujęcie zabytku w gminnej ewidencji nie jest formą jego ochrony, umożliwia objęcie takich obiektów ochroną w zapisach planistycznych, takich jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, czy w decyzjach o warunkach zabudowy. Dzięki temu plan ogólny może skutecznie wspierać ochronę dziedzictwa kulturowego, integrując wymogi ochrony zabytków z planowaniem przestrzennym gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym [2]

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. 2025 poz. 1153), do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [4]

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Zgodnie z ustawą o planowaniu przestrzennym i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz. U. 2024 poz. 1130 ze zm.) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym powinno uwzględniać się: ład przestrzenny, urbanistykę, architekturę oraz wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy określa się obowiązkowo:

- zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu (art. 15 ust. 2 pkt 3);
- zasady kształtowania krajobrazu (art. 15 ust. 2 pkt 3);
- zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4);
- wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych (art. 15 ust. 2 pkt 5).

Za sporządzenie planów przestrzennych województwa odpowiedzialne są organy samorządu województwa. Prowadzą one analizy i studia oraz opracowują koncepcje i programy, odnoszące się do obszarów i problemów zagospodarowania odpowiednio do potrzeb i celów podejmowanych w tym zakresie prac, a także sporządzają audyt krajobrazowy. Sporządzenie audytów krajobrazowych wymagają zasięgnięcia opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Muszą być w nim ujęte „zabytki objęte formami ochrony zabytków, o których mowa w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej”. Audyt krajobrazowy uwzględnia obiekty znajdujące się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarach Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (MaB) lub obszarach i obiektach proponowanych do umieszczenia na tych listach.

Ustawa Prawo budowlane [5]

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować zapewniając: „ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską”.

Ustawa ta normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych

dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa Prawo ochrony środowiska [6]

Ustawa mówi m.in. o tym, że ochrona środowiska polega również na zachowaniu wartości kulturowych. Ustawa określa również, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko dla polityk, strategii, planów lub programów należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego przepis ten jest istotny w kontekście budowy wież telefonii komórkowej oraz budowy farm wiatrowych i ich oddziaływanie na krajobraz kulturowy, a więc przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Ustawa o ochronie przyrody [7]

Zgodnie z art. 2 ust. 2 pkt. 5 Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień. Ustawa wprowadza definicję „terenów zieleni” jako tereny urządzone wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, pełniące funkcje publiczne, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe, cmentarze, zieleń towarzysząca drogom na terenie zabudowy, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku, gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa o gospodarce nieruchomościami [8]

W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską, w tym:

- sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. (art. 13 ust. 4);
- podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków dokonuje się na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 1a);
- oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości gruntowej, na której zlokalizowane są obiekty wpisane do rejestru zabytków może wiązać się z wprowadzeniem przy określaniu sposobu

korzystania nabywcy z tej nieruchomości obowiązku odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust. 2);

- cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę (art. 68 ust. 3). Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust.4);
- w przypadku sprzedaży (bądź prawa użytkowania wieczystego) nieruchomości wpisanej w rejestr zabytków prawo pierwokupu przysługuje gminie (art. 109 ust. 1 pkt 4).

Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej [9]

Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie [10]

W myśl ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe. Do strefy zadań organizacji pożytku publicznego (Fundacje i Stowarzyszenia) można zaliczyć działalność na rzecz kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust.1 pkt 16), które wymienione są w statucie organizacji. Na rzecz działalności statutowej organizacji takie mogą uzyskać w drodze otwartego konkursu ofert zlecenie na realizację zadania publicznego, związanego z ochroną i opieką nad zabytkami, rozumianą zarówno jako dbanie o fizyczny stan zachowania obiektów, jak też ich promocję, popularyzację i działalność edukacyjno-społeczną, opartą o regionalne i ponadregionalne dziedzictwo kulturowe.

Pozostałe akty prawne i wykonawcze

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* [11], która określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów;
- Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* [12], która mówi, że biblioteki i zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* [13].

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne [14];
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” [15];
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych [16];
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56) [17];
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę [18];
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych [19];
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych [20];
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków [21];
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. 2020 r. poz. 1901) [22];
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury [23];

3.2 Organy ochrony zabytków

Ustawa o.z.o.n.z. w art. 89 wymienia organy ochrony zabytków, tj. ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków (GKZ) oraz wojewodę, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Zgodnie z art. 90 ustawy o.z.o.n.z. Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Generalny Konserwator Zabytków realizuje przypisane mu zadania przy pomocy Departamentu Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

- 1) opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 3) podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;

- 4) prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
- 5) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- 7a) koordynowanie działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- 7b) kontrolowanie działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków na zasadach określonych w ustawie z dnia 15 lipca 2011 r. o kontroli w administracji rządowej (Dz. U. z 2020 r. poz. 224);
- 8) promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;
- 9) organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;
- 10) organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;
- 11) opiniowanie wniosków o nadanie odznaki "Za opiekę nad zabytkami";
- 12) współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;
- 13) organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 14) podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- 4) wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych zadań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach;
- 9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do zadań Rady Ochrony Zabytków należy wydawanie opinii w sprawach dotyczących w szczególności:

- 1) Założeń do projektu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i projektu tego programu;
- 2) Ochrony pomników historii;
- 3) Projektów aktów prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniotwórczy do działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach. Główna Komisja Konserwatorska wydaje, w szczególności, opinie w sprawach:

- 1) stosowania metod, technologii i materiałów niezbędnych dla ratowania zabytków;
- 2) prawidłowości i zasadności planowanych oraz przeprowadzonych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- 3) sposobu i zasad postępowania w przypadku wystąpienia zagrożeń dla poszczególnych zabytków.

Istotną rolę w zakresie opieki i ochrony nad zabytkami odgrywa również Narodowy Instytut Dziedzictwa posiadający ośrodki regionalne w poszczególnych województwach.

3.3 Zadania i kompetencje organów gminy w zakresie opieki nad zabytkami

Za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Zadania odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami, bowiem jednostki samorządu terytorialnego są także właścicielami zabytków nieruchomych i na równi z pozostałymi właścicielami zobowiązane są do opieki nad nimi (art. 5 i art. 71 ustawy o.z.o.n.z.). W myśl art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy *o gospodarce nieruchomościami* [8] gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

Obok zadań własnych, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy *o samorządzie gminnym* [2], ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przekazała jednostkom samorządu terytorialnego znaczące kompetencje w realizacji zadań ochronnych. Jednostki samorządu terytorialnego urzeczywistniając postanowienia programów opieki nad zabytkami uzupełniają działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków (art. 87 ustawy o.z.o.n.z.): gminy dysponują kompetencjami w zakresie ustanowienia parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16 – 20 ustawy o.z.o.n.z.).

Regulacje w zakresie zadań i kompetencji organów samorządu gminnego w dziedzinie ochrony dóbr kultury zawarte są w dwóch ustawach:

- 1) Ustawa *o samorządzie gminnym* [2] - wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym [2] zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”;
- 2) Ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* [1] - w art. 81 ust. 1 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;

- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Zgodnie z Art. 78 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może wynosić do 50% kosztów niezbędnych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru [1]. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1 art. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Łączna wysokość dotacji od ministra kultury i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekroczyć określonych limitów.

Dotacje mogą być przyznawane przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Podkreślić należy, że jednostkom samorządu terytorialnego powierzona została troska o zachowanie krajobrazów kulturowych. Zostały one wyposażone w kompetencję tworzenia parków kulturowych, w celu ochrony wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Wprowadzenie formy ochrony w postaci parku kulturowego następuje w formie uchwały rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Kowiesy zbieżny jest dokumentami planistycznymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na szczeblu krajowym, wojewódzkim i powiatowym. Cele poszczególnych programów i polityk w zakresie ochrony zabytków zostały opisane poniżej.

4.1 *Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kowiesy powinien funkcjonować w powiązaniu z dokumentami programowymi opracowywanymi na poziomie kraju. Należą do nich: Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030), Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030, Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

4.1.1 *Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026*

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 z dnia z dnia 8 grudnia 2023, przyjęty przez Radę Ministrów jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o.z.o.n.z. Założenia w nim zawarte określają cele administracji rządowej, służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków, opieki nad zabytkami oraz gospodarowania środkami służącymi do realizacji wyznaczonych celów.

Pierwszym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami był: „Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017”. Program ten został ustanowiony uchwałą Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” (M.P. poz. 733). Kolejną edycją tego programu był: „Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 – został on ustanowiony uchwałą Nr 82/2019 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022” (M.P. poz. 998).

W najnowszej edycji Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 dokonano oceny stanu ochrony zabytków w Polsce uwzględniając poszczególne obszary:

- 1) Organizacji i zadań ochrony zabytków w Polsce;
- 2) Stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach;
- 3) Komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Głównym celem Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 jest: „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce” w oparciu następujące działania:

- 1) **Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości:**
  - a) Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
  - b) Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
  - c) Realizacja międzynarodowych zobowiązań.

2) Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków:

- a) Cyfryzacja procesów administracyjnych;
- b) Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków, poprzez:
  - Wdrożenie i rozwój programu AZP+;
  - Digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
  - Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D;
  - Rozwój portalu Zabytek.pl.
- c) Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami uwzględniająca:
  - premię zabytkową;
  - Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

3) Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja):

- a) Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków w obliczu zmian klimatycznych, z uwzględnieniem:
  - Strategii przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków;
  - Wsparcia procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
  - Inicjatywy „Twój dom – dialog z tradycją”;
  - Upowszechnienia tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych poprzez program „Szkoła rzemiosł CAD”;
  - Warsztatów konserwatorskich, które umożliwią praktyczną naukę prac konserwatorskich;
  - Wzmacniania kompetencji zawodów rzemieślniczych;
  - Szkolenia dla samorządów dotyczące procesu prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych.
- b) Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, uwzględniająca działania w zakresie:
  - Włączanie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
  - Prowadzenie badań społecznych i statystycznych dotyczących dziedzictwa kulturowego;
  - Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny;
  - Organizacja kampanii społeczno-edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego;
  - Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom;
  - Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami;
  - Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Ponadto Krajowy Program zakłada realizację tzw. zagadnień horyzontalnych, czyli tematów priorytetowych. Wśród nich należy zwrócić uwagę na:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizację międzynarodowych zobowiązań;

- cyfryzację procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reformę finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukację – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Wdrażanie programu zakłada ścisłą współpracę Generalnego Konserwatora Zabytków (działającego w imieniu ministra kultury i dziedzictwa narodowego), wojewódzkich konserwatorów zabytków, urzędu obsługującego ministra kultury i dziedzictwa narodowego, urzędów wojewódzkich oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Narodowego Muzeum Morskiego – instytucji wdrażających program.

4.1.2 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)

Głównym celem Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 jest efektywne wykorzystanie wewnętrznych potencjałów terytoriów oraz ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju. Ma to na celu stworzenie warunków do wzrostu dochodów mieszkańców Polski, przy jednoczesnym osiąganiu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Celami szczegółowymi Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 są:

1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.
2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.
3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

Strategia KSRR uznaje cyfryzację za podstawowy czynnik stymulujący dostęp obywateli do usług, wraz z płynącymi z tego korzyściami natury ekonomiczno-społecznej. Strategia określa kierunki rozwoju i modernizacji infrastruktury teleinformatycznej i telekomunikacyjnej oraz zakłada stworzenie nowoczesnej infrastruktury łączności elektronicznej poprzez wdrożenie bezprzewodowych sieci nowej generacji (5G).

Zadania w ramach dalszej informatyzacji gospodarki obejmują zapewnienie szerokopasmowego dostępu do Internetu dla jak najszerzej grupy odbiorców, zwłaszcza w obszarach zagrożonych trwałą marginalizacją, zwiększenie przepustowości sieci oraz edukację cyfrową obywateli, umożliwiającą korzystanie z nowych rozwiązań informatycznych. Celem tych działań jest ułatwienie realizacji procedur administracyjnych oraz pozyskiwanie pracowników gotowych do działania w nowych realiach gospodarczych. Natomiast do działań ukierunkowanych na nowoczesne technologie cyfrowe w procesach rozwojowych regionów zalicza się:

- Rozwój innowacji gospodarczych i technologii informacyjno-komunikacyjnych.
- Zwiększenie cyfrowej dostępności, jakości i efektywności usług publicznych.
- Budowę bezprzewodowych sieci nowej generacji.
- Wdrażanie koncepcji inteligentnego miasta i wsi przy wykorzystaniu najnowszych technologii oraz otwartych danych.
- Kreowanie społeczeństwa informacyjnego poprzez ograniczenie zjawiska wykluczenia cyfrowego oraz rozwój umiejętności cyfrowych na każdym poziomie.

4.1.3 Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (M.P. poz. 378). SRKS jest jednym z instrumentów realizacji przyjętej uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) (M.P. poz. 260) oraz jedną z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii rozwoju, na których katalog składają się następujące dokumenty:

- Strategia Produktywności 2030;
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030;
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030;
- Strategia Sprawne i Nowoczesne Państwo 2030;
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030;
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030;
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku;
- Polityka energetyczna Polski do 2040 r.;
- Polityka Ekologiczna Państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej.

Głównym celem SRKS 2030 jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie;
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie;
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywność.

Ponadto SRKS 2030 podkreśla znaczenie dziedzictwa kulturowego i pamięci zbiorowej w kształtowaniu więzi społecznych oraz współczesnej tożsamości zbiorowej. Wskazuje, że zabytki, będące częścią dziedzictwa, odzwierciedlają wartości dawnych wspólnot i stanowią fundament formowania się tożsamości zbiorowej na różnych poziomach (lokalnym, regionalnym, krajowym, społecznym, kulturowym, politycznym). W dokumencie zawarto statystyki dotyczące liczby zarejestrowanych zabytków nieruchomych (ok. 77 tys.) i ruchomych (ponad 261 tys.) oraz ich stanu zachowania. Większość zarejestrowanych zabytków wykazuje objawy zniszczenia, co podkreśla konieczność intensyfikacji działań państwa na rzecz ich ochrony. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030 sugeruje, że tworzenie szlaków kulturowych może być skutecznym sposobem na integrację mieszkańców, rozwój turystyki kulturowej i wzmacnianie kapitału społecznego.

4.1.4 Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030 (przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r.). Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat. Jest najważniejszym dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do

osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1 Program opieki nad Zabytkami Województwa Łódzkiego

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2024–2027 (dalej jako WPOnZ 2024–2027) stanowi piątą edycję dokumentu opracowanego dla województwa łódzkiego. Jego realizacja odbywać się będzie w ramach perspektywy finansowej 2021–2027, w kontekście dokumentów strategicznych wyższego rzędu przygotowanych w ramach systemu zarządzania rozwojem. Podstawę tego systemu stanowi ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. z 2024 r., poz. 324). Program uwzględnia założenia oraz cele wynikające z Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026, będącego nadrzędnym dokumentem na poziomie krajowym. Program został przygotowany przez Wojewódzką Komisję ds. opracowania „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2024–2027”, ustanowioną na mocy Uchwały nr 932/23 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 26 października 2023 r.

Głównym celem strategicznym Programu jest „zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”. Program realizuje założenia wynikające z art. 87 ust. 2 ww. ustawy, w tym m.in.:

- uwzględnienie wymogów ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, z uwzględnieniem zasad ochrony przyrody i zachowania równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacyjnych zabytków oraz poprawę ich stanu technicznego i estetycznego;
- wyeksponowanie walorów indywidualnych obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego;

- zwiększenie atrakcyjności zabytków w celach społecznych, turystycznych i edukacyjnych, wraz z promocją działań sprzyjających pozyskiwaniu dodatkowych środków finansowych na ochronę zabytków;
- opracowanie zasad współpracy z właścicielami zabytków, umożliwiających eliminację konfliktów związanych z ich użytkowaniem;
- podjęcie działań zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

Wyznaczonymi celami strategicznymi i priorytetami Programu opieki nad zabytkami dla województwa łódzkiego na lata 2020-2023 zgodnymi z niniejszym opracowaniem są:

1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy;
2. Tożsamość wielokulturowa regionu;
3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym.

Mając na uwadze unikalny charakter regionalnego dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie tradycje wielokulturowe, zabytki przemysłowe, historyczne ośrodki, budownictwo drewniane oraz folklor, a także niezadowalający wciąż stan zachowania tego dziedzictwa oraz zidentyfikowane luki w zakresie badań i dokumentacji, w bieżącej edycji Programu zaplanowano kontynuację, z pewnymi modyfikacjami, celów operacyjnych oraz działań i zadań do nich przypisanych z poprzedniego programu opieki nad zabytkami dla województwa łódzkiego. Szczególny nacisk położono na uwzględnienie krajobrazowego kontekstu ochrony zabytków, jak również na kwestie badań i dokumentacji dziedzictwa kulturowego. Dodatkowo, podkreślono konieczność wzmacniania instytucji i organizacji działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym podmiotów z sektora kultury, oraz tworzenia rozpoznawalnej marki województwa łódzkiego, opartej na produktach związanych z dziedzictwem kulturowym. Istotnym elementem działań będzie także aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz ochrony zabytków oraz zwiększania ich atrakcyjności.

4.2.2 Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Łódzkiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego (PZPWO), przyjęty uchwałą Nr LV/679/18 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 28 sierpnia 2018 roku, to strategiczny dokument określający kierunki rozwoju przestrzennego regionu. Uwzględnia ramy prawne, wytyczne programowe na poziomach europejskim, krajowym i regionalnym oraz specyfikę społeczno-gospodarczą i środowiskową województwa. Skupia się na zrównoważeniu systemu osadniczego, zmniejszeniu różnic między obszarami wiejskimi i miejskimi, poprawie infrastruktury transportowej, zapewnieniu dostępu do zrównoważonej infrastruktury technicznej, ochronie zasobów naturalnych oraz przeciwdziałaniu zmianom klimatu i innym zagrożeniom środowiskowym. Chroni dziedzictwo kulturowe, promuje rozwój turystyki i wysoką jakość krajobrazu, a także dba o bezpieczeństwo publiczne. Plan uwzględnia również funkcjonalne obszary regionu, takie jak miejskie, energetyczne czy rolnicze, maksymalizując ich potencjał. Jego celem jest harmonijny rozwój województwa wspierający zrównoważony rozwój, spójność społeczną i dynamikę gospodarczą.

Zgodnie z „Planem...” przyjęte kierunki oraz zasady zagospodarowania przestrzennego mają na celu sprostanie wyzwaniom rozwojowym regionu, zapewniając jednocześnie zrównoważony rozwój przestrzenny. Należy również zauważyć, że w ostatnich latach miały miejsce istotne zmiany legislacyjne, które znacząco wpłynęły na zakres planowania, w tym planowania przestrzennego w województwie. Do

kluczowych aktów prawnych, które bezpośrednio wpływają na zakres planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz kierunki polityki przestrzennej regionu, należą:

1. Zmiany w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, które m.in. wprowadzają obowiązek określenia w planie zagospodarowania przestrzennego województwa granic oraz zasad zagospodarowania obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym. Dodatkowo wprowadza się obowiązek sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego jako elementu planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz jego dostosowanie do zaktualizowanej strategii rozwoju województwa.
2. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774), która na poziomie regionalnym wprowadza nowy dokument – audyt krajobrazowy. Dokument ten identyfikuje krajobrazy występujące w województwie, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości. Rekomendacje zawarte w audycie krajobrazowym uwzględniane są w planie zagospodarowania przestrzennego województwa.
3. Ustawa z dnia 20 maja 2016 r. o inwestycjach w zakresie elektrowni wiatrowych, wprowadzająca strefy zakazu lokalizacji elektrowni wiatrowych w odległości od budynków mieszkalnych oraz terenów chronionych, takich jak rezerваты przyrody, parki krajobrazowe czy obszary Natura 2000.
4. Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1315/2013 oraz nr 1316/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. dotyczące rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej, które wprowadzają zmiany w Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T) oraz ustanawiają instrument „Łącząc Europę”, obejmujący kluczowe elementy infrastrukturalne dla wszystkich rodzajów transportu.
5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 stycznia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu lotnisk wojskowych, które mogą być wykorzystane na potrzeby lotnictwa cywilnego.
6. Mapy zagrożenia i ryzyka powodziowego opracowane przez Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej na podstawie ustawy Prawo wodne z dnia 18 lipca 2001 r., które uwzględniane są w planie zagospodarowania przestrzennego województwa, a także studia ochrony przeciwpowodziowej opracowane przez Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu oraz Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Warszawie.

PZPWŁ tematykę związaną z ochroną zabytków opisuje w rozdziale 1.5. „Dziedzictwo kulturowe”. Głównymi celami polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są:

- 1) Identyfikacja oraz dokumentowanie zachowanego zasobu dziedzictwa kulturowego regionu:
  - Opracowania i aktualizacja gminnych ewidencji zabytków;
  - Opracowania katalogi lokalnych form architektonicznych;
  - Opracowania list dóbr kultury współczesnej.
- 2) Monitorowanie stanu zachowania i planowanie działań na rzecz właściwego utrzymania i przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:
  - Realizacja obowiązku sporządzania i aktualizacji gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami;
  - Sporządzanie studiów historyczno-urbanistycznych założeń przestrzennych.

3) Zapewnienie ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- Podejmowanie działań na rzecz utrzymania ustanowionych form ochrony zabytków, w tym zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych, parków kulturowych, pomników historii;
- Kontynuacja procesu wpisywania obiektów o znaczeniu historycznym do rejestru zabytków nieruchomych;
- Zapewnienie ochrony wyznaczonym dobrom kultury współczesnej, w szczególności o znaczeniu ponadlokalnym;
- Utrzymanie autentyczności oraz integralności obiektów zabytkowych, ich przywracanie do jak najlepszego stanu technicznego oraz zapobieganie zagrożeniom i ochronę, szczególnie w kontekście realizacji nowych inwestycji;
- Wykorzystanie zabytków z poszanowaniem ich historycznej wartości i uwypukleniem ich znaczenia;
- Zachowanie odpowiedniego otoczenia dla zabytków, co obejmuje eliminowanie uciążliwości i konfliktów, które mogłyby utrudniać korzystanie z zabytku lub zagrozić jego wartościom;
- Ochronę krajobrazu historycznego, w tym utrzymanie niezakłóconych widoków oraz osi widokowych zarówno na zabytki, jak i z zabytków;
- Tworzenie stref ochrony, gdzie wprowadzane są ograniczenia w zagospodarowaniu terenu i w rodzaju dopuszczalnych działalności gospodarczych.

4) Wzmacnianie ochrony obszarowej dla szczególnie cennych form zabytkowego krajobrazu kulturowego regionu, w tym m.in.:

- Wytypowanych obszarów charakterystycznych dla tradycji osadniczej regionu, odznaczających się szczególnymi wartościami.

5) Wzmacnianie rangi ochrony unikatowych komponentów dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- umieszczanie na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, m.in. cmentarza żydowskiego w Łodzi;
- ustanowienie pomników historii w odniesieniu do obiektów i zespołów odznaczających się wyjątkowymi wartościami zabytkowymi (utrwalonymi w powszechnej świadomości) i znaczeniem dla dziedzictwa kulturowego kraju (cerkiew św. Aleksandra Newskiego w Łodzi, zespół osadniczo - przestrzenny Tum – Łęczyca, grupa XVI-wiecznych drewnianych kościołów wieluńskich, zespół XVI-wiecznego drewnianego kościoła p.w. św. Stanisława w Boguszycach, układ urbanistyczny Piotrkowa Trybunalskiego, układ urbanistyczny Wielunia, a także zespół kościoła romańskiego w Strońsku, zespół klasztorny filipinów z sanktuarium św. Rodziny w Studziannej – Poświętnem, zespoły sakralne (z sanktuarium maryjnym dominikanów) w Gidlach, zespół zamku w Oporowie.).

6) Poprawa stanu zachowania i właściwe wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- rewitalizacja historycznych założeń przestrzennych: miejskich i wiejskich (w tym miast ogrodów), z uwzględnieniem zachowania specyficznych cech ich struktury budowlanej i nadania odpowiedniego standardu estetycznego przestrzeniom publicznym, przy założeniu ograniczania barier architektonicznych;

- konserwacja, restauracja i rewaloryzacja zabytków, szczególnie reprezentatywnych i zagrożonych zniszczeniem (nieużytkowanych lub użytkowanych niewłaściwie);
- zapewnienie wykorzystania zabytków, z uwzględnieniem wyeksponowania ich wartości oraz dostępności turystycznej, a także zagospodarowanie zabytków nieużytkowanych, w szczególności na cele społeczne.

Dla skutecznej ochrony niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego przewiduje się następujące kierunki działań:

- wzmacnianie walorów zidentyfikowanych podregionów kulturowych: łęczyckiego, łowickiego, opoczyńskiego, piotrkowskiego, sieradzkiego, rawskiego i wieluńskiego, z ich głównymi ośrodkami;
- wzmacnianie tradycji wywodzących się z doby XIX-wiecznego uprzemysłowienia w oparciu o zachowane zabytki;
- kreowanie sieci ośrodków historycznych o randze europejskiej, krajowej, regionalnej i lokalnej.

W celu skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego, wielkoobszarowego przewiduje następujące kierunki działań:

- 1) ograniczenie zjawiska rozpraszania zabudowy, które stanowi istotny problem zwłaszcza na terenach podmiejskich, jak również w otwartym krajobrazie obszarów wiejskich;
- 2) świadome i zrównoważone planowanie przestrzeni obejmujące obszary związane z zabytkowymi budowlami, ich zespołami oraz historycznymi układami przestrzennymi, a także kompozycjami zieleni;
- 3) integracja stylistyczna zabudowy z uwzględnieniem regionalnych wzorców architektonicznych;
- 4) kształtowanie otwartego krajobrazu wiejskiego;

4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego do 2030

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 została uchwalona przez Sejmik Województwa Łódzkiego uchwałą nr XXXI/414/21 z dnia 6 maja 2021 r. Rozwój województwa Łódzkiego do roku 2030 realizowany będzie na kilku ściśle powiązanych ze sobą poziomach.

W województwie łódzkim przyjęto hierarchiczny układ zamierzeń rozwojowych obejmujący: cele strategiczne, cele operacyjne i działania. W Strategii określono trzy kluczowe cele strategiczne, które obejmują trzy obszary: gospodarczy, społeczny oraz przestrzenny:

- Rozwój nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarki,
- Budowa obywatelskiego społeczeństwa o równych szansach,
- Kształtowanie atrakcyjnej i dostępnej przestrzeni.

Cele strategiczne polityki rozwoju województwa łódzkiego wskazują niezbędne działania, które mają na celu wykorzystanie dostępnych potencjałów oraz eliminowanie barier rozwojowych w perspektywie do roku 2030. Są one odpowiedzią na zdiagnozowane wyzwania rozwojowe, obejmujące obszary gospodarczy, społeczny i przestrzenny, przy uwzględnieniu wzajemnych zależności między tymi sferami. Dodatkowo wyznaczono cel horyzontalny: Efektywne i odpowiedzialne zarządzanie regionem. Skuteczne działania w obszarze zarządzania będą miały pozytywny wpływ na realizację wymienionych celów strategicznych oraz umożliwią efektywne wdrożenie Strategii i optymalizację procesów

rozwojowych. W ramach tego celu działania będą skupiały się na poprawie funkcjonowania administracji publicznej oraz na rozwijaniu współpracy na różnych szczeblach zarządzania, szczególnie między samorządem wojewódzkim a lokalnymi jednostkami samorządowymi. Centralnym punktem tego celu będzie realizacja zintegrowanej polityki rozwoju, zgodnej z zasadami zrównoważonego rozwoju, poprzez wzmacnianie potencjału wewnętrznego miast i obszarów wiejskich, zwiększanie ich atrakcyjności osadniczej, likwidowanie barier rozwojowych oraz zapobieganie ich peryferyzacji. Kluczowe będzie także poszanowanie zasad ochrony środowiska, w tym najcenniejszych elementów przyrody, dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu. Polityka zrównoważonego rozwoju ma na celu zaspokojenie potrzeb obecnych mieszkańców województwa łódzkiego oraz ochronę cennych zasobów środowiskowych dla przyszłych pokoleń. Osiąganie synergii w procesach społeczno-gospodarczych będzie odbywać się z poszanowaniem walorów przestrzennych. Realizacja polityki rozwoju skierowana jest do wszystkich podmiotów działających w województwie łódzkim i będzie realizowana na całym obszarze regionu.

Zmiany w środowisku wynikające z działalności człowieka, w tym presja urbanizacyjna, stanowią zagrożenie dla krajobrazu kulturowego i przyrodniczego. Skuteczna ochrona oraz odpowiednie kształtowanie przestrzeni powinny polegać na zachowaniu integralności pomiędzy walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi. Utrzymanie wartości krajobrazu kulturowego wymaga wdrożenia działań ochronnych, szczególnie ukierunkowanych na zachowanie pełności i spójności tego zasobu. W przypadku zdegradowanych zasobów dziedzictwa kulturowego, kluczowe znaczenie będzie miała rewitalizacja, mająca na celu przywrócenie im funkcji użytkowych, w tym kulturalnych, turystycznych i rekreacyjnych. Rewaloryzacja przestrzeni miejskiej będzie obejmować również wprowadzanie elementów zieleni. W zakresie ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych, głównym działaniem, które zapewni realizację założonego celu, będzie rozszerzenie oraz integracja regionalnego systemu obszarów chronionych, co pozwoli na jego powiązanie z krajowym i międzynarodowym systemem ochrony oraz częściowo ograniczy presję urbanizacyjną. Istotną rolę odgrywać będą również działania wspierające ochronę, wzbogacenie i odbudowę różnorodności biologicznej, co pomoże zminimalizować ryzyko degradacji obszarów cennych przyrodniczo i krajobrazowo. Zachowanie oraz poprawa jakości zasobów przyrodniczo-krajobrazowych stanowią kluczowe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną województwa. Przy budowaniu marki turystycznej regionu ważne będzie racjonalne wykorzystanie tych walorów w turystyce zrównoważonej i rekreacji. Dodatkowo rozwijać się będzie turystyka zdrowotna, w tym uzdrowiskowa i rehabilitacyjna, oparta na zasobach wód termalnych i leczniczych. Tworzenie regionalnego systemu obszarów chronionych umożliwi rozwój ekologicznych tras turystycznych oraz niezbędnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej na tych terenach. Równocześnie poprawa jakości infrastruktury turystycznej, sportowej i rekreacyjnej będzie korzystnie wpływać na rozwój tzw. "przemysłu czasu wolnego", skierowanego do różnych grup wiekowych. W kontekście kształtowania krajobrazu i zwiększania potencjału przyrodniczego, istotnym działaniem będzie tworzenie terenów zieleni o wysokich walorach użytkowych, estetycznych i edukacyjnych. Wprowadzanie elementów zieleni będzie miało kluczowe znaczenie w rewaloryzacji przestrzeni, zwłaszcza miejskiej i przyczyni się do poprawy adaptacji do zmian klimatycznych w obszarach intensywnie zabudowanych. Wielofunkcyjne ogrody i parki staną się miejscem aktywnego wypoczynku, a elementy błękitno-zielonej infrastruktury, takie jak zielone podwórka, ogrody społeczne czy zielone dachy, będą wspierać tworzenie estetycznych i przyjaznych przestrzeni. Tworzenie Zielonych Sieci będzie priorytetem w kształtowaniu terenów zieleni.

Odpowiedzialne i zrównoważone kształtowanie przestrzeni, z poszanowaniem wartości dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, polegające na minimalizacji negatywnego wpływu

działalności człowieka na krajobraz, ograniczaniu chaosu przestrzennego i urbanizacji, przyczyni się do wysokiej jakości krajobrazu, a tym samym poprawy jakości życia mieszkańców. Atrakcyjność krajobrazu i jakość środowiska przyrodniczego będą miały również istotny wpływ na wartość rynkową przestrzeni oraz nieruchomości, wpływając na wartość majątku narodowego w długoterminowej perspektywie.

Głównym kierunkiem działań ochrony wartości i kształtowania dziedzictwa kulturowego dla Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego jest:

- zachowanie kompletności i integralności zasobu jako czynnika definiującego krajobraz kulturowy i tożsamość regionalną, ze szczególnym uwzględnieniem pomników historii, zabytków reprezentatywnych, historycznych jednostek przestrzennych oraz unikatowych komponentów dziedzictwa m.in. przemysłowego, związanego z komunikacją, sakralnego, rezydencjalnego, filmowego, mniejszości narodowych, drewnianego;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa do celów użytkowych (w tym komercyjnych) i promocyjnych (rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie obiektów zagrożonych i nieużytkowanych m.in. na funkcje kulturalne, naukowo-edukacyjne, turystyczne i rekreacyjne, zapewnienie należytego stanu zachowania zwłaszcza unikatowych komponentów), z uwzględnieniem walorów krajobrazowych i przyrodniczych;
- zwiększenie skali i skuteczności ochrony zasobów kulturowych, w tym wspieranie projektów rewitalizacji zabytków, rozszerzenie możliwości finansowania, wspieranie alternatywnych form finansowania dziedzictwa kulturowego, np. finansowanie społecznościowe;
- inwentaryzacja i promocja lokalnych form architektonicznych zabudowy, promowanie wiedzy o architekturze, przygotowanie katalogów wzorów projektowania form nowej architektury (zgodnej z tradycją lokalną) wpisanej w kontekst krajobrazowy.

4.2.4 Powiatowa Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Skierniewickiego na lata 2024-2030

Dnia 11 lipca 2024 roku, Uchwałą Nr V/37/24 Rady Powiatu Skierniewickiego, przyjęto Powiatową Strategię Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Skierniewickiego na lata 2024–2030. W Powiatowej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych określono założenia związane z realizacją działań kulturalnych i wyznaczono kierunki działań kulturalnych na terenie Powiatu Skierniewickiego. Dokument skupia się na następujących obszarach:

a) Instytucje kultury:

Miejska Biblioteka Publiczna im. Władysława Stanisława Reymonta w Skierniewicach jako powiatowa biblioteka publiczna, realizuje liczne zadania wspierające funkcjonowanie bibliotek gminnych. W zakres jej działań wchodzi m.in.:

- prowadzenie instruktażu i doradztwa;
- wsparcie w opracowywaniu zbiorów bibliotecznych;
- obsługa osób z niepełnosprawnościami;
- komputeryzacja bibliotek.

Biblioteka zarządza siecią 16 placówek, w tym 9 bibliotekami gminnymi i 7 filiami. W celu zapewnienia odpowiednich środków na realizację zadań, Powiat Skierniewicki corocznie przekazuje

dotacje Miastu Skierniewice. W 2023 roku kwota dotacji wyniosła 70 000 zł, co oznacza wzrost o 27,27% w ciągu ostatnich pięciu lat.

b) Wydarzenia kulturalne:

Powiat organizuje cykliczne wydarzenia, które odbywają się każdego roku. Wśród nich znajdują się:

- „Święta łączą ludzi” (styczeń);
- Podsumowanie Roku Sportowego (luty);
- Powiatowy Dzień Kobiet (marzec);
- Powiatowy Dzień Sołtysa (marzec);
- Powiatowe Święto Rodziny (maj);
- Powiatowy Ekologiczny Rajd Lata (lipiec);
- Dożynki Powiatu Skierniewickiego (sierpień).

c) Popularyzacja kultury:

Powiat Skierniewicki podejmuje różnorodne działania promujące kulturę lokalną. Publikowany jest kwartalnik „Kwartalnik Powiatu Skierniewickiego”, a we współpracy z tygodnikiem „Głos Skierniewic i Okolicy” powstawała cykliczna wkładka „Wieści z Powiatu”. Dodatkowo, w ramach współpracy z Radiem RSC, przygotowywane są audycje tematyczne promujące życie kulturalne, oświatowe i gospodarcze. Ważnym elementem działań jest wspieranie dziedzictwa kulturowego regionu poprzez współpracę z lokalnymi zespołami ludowymi, takimi jak „Kapela Ludowa Ziemia Skierniewicka”, „Ziemia Słupiecka”, „Głuchowiacy”, „Relaks” oraz „Białyńskie Nutki”. Opisane inicjatywy mają na celu rozwój i promocję kultury na terenie Powiatu Skierniewickiego, przyczyniając się do wzmacniania lokalnej tożsamości i integracji mieszkańców.

4.2.5 Program opieki nad zabytkami dla powiatu skierniewickiego

W dniu 29 maja 2024 r. Rada powiatu Skierniewickiego przyjęła uchwałę Nr III/29/24 w sprawie Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Skierniewickiego na lata 2024-2027. Program ten ma na celu zachowanie i promocję dziedzictwa kulturowego regionu oraz zapewnienie jego ochrony dla przyszłych pokoleń. Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Skierniewickiego podkreśla bogate dziedzictwo kulturowe regionu, wymagające ochrony, promocji oraz wykorzystania jako czynnik rozwoju lokalnego. Program zakłada działania zmierzające do zachowania krajobrazu kulturowego, rewitalizacji historycznych układów przestrzennych, rewaloryzacji zabytków sakralnych i dworsko-parkowych, oraz adaptacji obiektów na cele edukacyjne, kulturalne i społeczne. Promocja dziedzictwa obejmuje edukację regionalną, publikacje oraz digitalizację zasobów kulturowych. Kluczowe obszary strategiczne to: zachowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i promowanie lokalnej kultury, oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego Powiatu, m.in. poprzez: rewitalizację, ochronę zabytków, wspieranie właścicieli obiektów i rozwój turystyki kulturowej.

Działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego Powiatu Skierniewickiego obejmują badania studialne mające na celu poprawę stanu zabytków, digitalizację zasobów kulturowych w celu ich szerszego upowszechnienia oraz ochronę i rewitalizację obiektów i układów przestrzennych, przystosowując je do celów turystycznych, kulturalnych, edukacyjnych i społecznych. Program kładzie nacisk na edukację mieszkańców poprzez wydarzenia historyczne, publikacje i programy w szkołach, aktywizację lokalnej społeczności poprzez konkursy i współpracę z organizacjami. Kreuje rozwój

turystyki kulturowej w oparciu o dziedzictwo sakralne i przemysłowe, promuje regionalne produkty oraz pamiątki związane z powiatem, a także digitalizuje i popularyzuje dziedzictwo kulturowe.

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Skierniewickiego skupia się na zachowaniu i promocji wyjątkowego dziedzictwa kulturowego regionu oraz wykorzystaniu jego potencjału. Wśród kluczowych działań znajdują się rewitalizacja historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, renowacja zabytków dzięki funduszom z Polskiego Ładu i Programu Odbudowy Zabytków, a także tworzenie parków kulturowych, takich jak „Śladami frontu I wojny światowej” i „Śladami Reymonta”. Program przewiduje promowanie reprezentatywnych obiektów, oznakowanie zabytków z rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ) oraz rozbudowę turystyki kulturowej i pielgrzymkowej, opartej na wyjątkowych obiektach sakralnych. Istotną częścią planu jest współpraca w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym i poprawa stanu obiektów z ewidencji gminnych. Program zakłada rewaloryzację zabytkowych układów zieleni, wdrożenie zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych, a także stworzenie wirtualnej panoramy regionu. Z naciskiem na poczucie tożsamości regionalnej, proponuje się organizację wydarzeń kulturowych, opracowanie zbioru legend, promowanie lokalnych specjałów i tradycji, oraz tworzenie regionalnych pamiątek, takich jak garnki bolimowskie czy rękodzieło artystyczne. Dodatkowo program obejmuje działania edukacyjne, jak konkursy fotograficzne i malarskie, promocję imprez regionalnych, oraz realizację projektów podnoszących atrakcyjność zabytków. Ma on na celu zachowanie unikalnego charakteru regionu, rozwój turystyki oraz budowanie dumy mieszkańców z dziedzictwa kulturowego Powiatu Skierniewickiego. Powiat Skierniewicki stawia na rozwój turystyki kulturowej, wykorzystując swoje bogate walory krajobrazowe i historyczne. Plan zakłada stworzenie markowych produktów turystycznych, takich jak „Spotkanie z historią i kulturą doliny Rawki i Bolimowskiego Parku Krajobrazowego”, które podkreślają unikalny charakter regionu. Ważnym elementem jest również poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych, co umożliwi ich lepsze udostępnienie turystom i mieszkańcom. Dodatkowo program koncentruje się na promocji skansenów oraz obiektów muzealnych znajdujących się na terenie powiatu. Te działania mają nie tylko podnieść atrakcyjność turystyczną regionu, ale także przyczynić się do zachowania i popularyzacji dziedzictwa kulturowego Powiatu Skierniewickiego, łącząc przeszłość z nowoczesnymi inicjatywami turystycznymi.

4.2.6 Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Kowiesy

Aktualnie (stan na maj 2025r.) trwają prace nad sporządzeniem Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Kowiesy. Planuje się uzgodnienie i przyjęcie Planu do końca 2025r.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Podstawowymi dokumentami strategicznymi, planistycznymi i programowymi na szczeblu gminnym, są:

- 1) Strategia Rozwoju Gminy Kowiesy;
- 2) Plany Odnowy Miejscowości;
- 3) Program ochrony środowiska dla Gminy Kowiesy;
- 4) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego;
- 5) Miejskowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Kowiesy.

5.1.1 Strategia Rozwoju Gminy Kowiesy

Głównym celem Strategii jest informacja o podejmowaniu i realizacji wszelkich działań na terenie gminy, w tym tworzenia planów inwestycyjnych. Strategia wpływa na podniesienie wiarygodności gminy wobec inwestorów i innych partnerów zewnętrznych, którzy swoją współpracę mogą opierać na tym dokumencie. Strategia stanowi pomost pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi podmiotami w gminie (mieszkańcy, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, przedsiębiorcy, władze gminy), których celem powinno być stworzenie planu wspólnej przyszłości, związanej z ich potrzebami i zamierzeniami. Misją gminy Kowiesy jest zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańcom poprzez rozwój infrastruktury, wspieranie przedsiębiorczości oraz dbanie o środowisko i kulturę. Gmina dąży do stworzenia sprzyjających warunków dla rozwoju społeczno-gospodarczego, a także do poprawy jakości usług publicznych.

W strategii rozwoju gminy Kowiesy na lata 2024-2030 wyznaczono kluczowe obszary, cele i kierunki działań polityki rozwoju gminy. W strategii wyznaczono kluczowe cele operacyjne, takie jak rozwój oferty kulturalnej, edukacyjnej i aktywnego wypoczynku mieszkańców, ochronę zasobów naturalnych i środowiska, wsparcie rozwoju gospodarczego i przedsiębiorczości oraz poprawę infrastruktury. Wyniki konsultacji społecznych wykazały, że większość ankietowanych uważała ofertę obiektów kulturalnych za wystarczającą, a jednym z kierunków działań w zakresie rozwoju rekreacji jest budowa świetlicy kontenerowej w Nowym Wylezinie.

Strategia Rozwoju Gminy Kowiesy zakłada również wprowadzenie zapisów dotyczących ochrony wód, zarządzania ryzykiem powodziowym, przeciwdziałania skutkom suszy oraz inicjowanie działań mających na celu zwiększenie retencji wodnej. Wszystkie te cele mają być zgodne z zasadą zrównoważonego rozwoju gminy Kowiesy oraz zakładają poprawę jakości życia jej mieszkańców.

5.1.2 Plany Odnowy Miejscowości

Plany odnowy miejscowości to dokumenty operacyjne, określające plan, strategię działań społeczno- gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony. Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, do których należą: ogólna charakterystyka miejscowości, analiza zasobów miejscowości służąca przedstawieniu stanu rzeczywistego, analiza SWOT, planowane kierunki rozwoju wsi; plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój. Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

Planami Odnowy Miejscowości na terenie gminy Kowiesy, do których nawiązuje niniejszy Program Opieki nad Zabytkami są:

- Plan odnowy miejscowości Wola Pękoszewska lata 2011-2018, którego podstawą opracowania jest Strategia Rozwoju Gminy Kowiesy do roku 2015 - Plan Rozwoju Lokalnego, który został zatwierdzony Uchwałą Nr XVI/88/08 Rady Gminy Kowiesy z dnia 6 czerwca 2008 r.;
- Plan odnowy miejscowości Paplin 2009, przyjęty uchwałą Nr XXXI/161/09 Rady Gminy Kowiesy z dnia 27 listopada 2009 r.;
- Plan odnowy miejscowości Jeruzal-Wólka Jeruzalska na lata 2007-2013 przyjęty uchwałą Nr 1/08 Zebrania Wiejskiego sołectwa Jeruzal – Wólka Jeruzalska z dnia 24 kwietnia 2008 r.;
- Plan odnowy miejscowości Lisna na lata 2016-2022 przyjęty uchwałą Nr XVII/102/16 Rady Gminy Kowiesy z dnia 26 kwietnia 2016 r.

Dla pozostałych miejscowości gminy Kowiesy nie opracowano planów odnowy.

5.1.3 Program ochrony środowiska dla gminy Kowiesy

Program ochrony środowiska dla gminy Kowiesy na lata 2018-2022 jest dokumentem kształtującym lokalną politykę środowiskową. Analizuje i ocenia istniejące uwarunkowania przyrodnicze. Przedstawia mocne i słabe strony każdego z komponentów środowiska oraz ocenia możliwe szanse poprawy stanu środowiska lub zagrożenia nieosiągnięcia standardów środowiskowych. Program ochrony środowiska wyznacza obszary interwencji, cele i kierunki działań, jakie należy podjąć w perspektywie najbliższych lat, aby poprawić stan środowiska przyrodniczego lub utrzymać go na poziomie zgodnym z przepisami prawa.

W oparciu o ocenę stanu środowiska i cele priorytetowe dokumentów strategicznych i programowych wyższego szczebla w Programie ochrony środowiska dla gminy Kowiesy na lata 2018-2022 wyznaczono cele środowiskowe, kierunki interwencji oraz zadania przewidziane do realizacji na terenie całej gminy Kowiesy, zmierzające do poprawy stanu środowiska.

Wśród wyznaczonych obszarów interwencji w POŚ dla gminy Kowiesy na lata 2018-2022 jeden z nich dotyczył „Zasobów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego”. W POŚ wskazano na realizację zadań i działań zmierzających do zachowania, odtwarzania i polepszania stanu obiektów zabytkowych na terenie gminy Kowiesy. Do takich działań należeć mogą m.in. rewitalizacja techniczno-przyrodnicza obszarów zabytkowych, renowacja i odbudowa obiektów zabytkowych czy ochrona i pielęgnacja zabytków ruchomych, nieruchomych i stanowisk archeologicznych.

5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

W skutecznej ochronie zabytków pomocne są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Przy przygotowywaniu powyższych planów rozpatruje się skuteczne możliwości ochrony zabytków podczas realizacji inwestycji, określa się niezbędne rozwiązania zapobiegające zagrożeniom dla zabytków oraz ustala się sposoby przywracania zabytków do jak najlepszego stanu.

Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 4 ustanawia cztery formy ochrony zabytków. Wśród nich wymienia „ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego”. Także ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w art. 1 stanowi, że w planowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza (...) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (...).

Celem planowania przestrzennego jest zorganizowanie struktury określonego obszaru w taki sposób, aby życie człowieka jako jednostki i życie społeczeństwa jako zbiorowości mogło rozwijać się w jak najdogodniejszych warunkach. Planowanie przestrzenne polega na wyborze elementów materialnych struktury przestrzennej, odpowiednim rozmieszczeniu ich na planowanym obszarze i ich wzajemnym powiązaniu.

W gminie Kowiesy wszystkie sołectwa posiadają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego z ustaleniami dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, objętych gminną ewidencją zabytków i dla stref ochrony konserwatorskiej. Należą do nich:

- 1) Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy przyjęta uchwałą Nr VII/33/99 Rady Gminy w Kowiesach z dnia 4 marca 1999 r.;
- 2) Zmiana zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy przyjętego uchwałą Nr XLIV/236/22 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 czerwca 2022r.;
- 3) Zmiana zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy przyjęta uchwałą Nr XXXV/185/21 Rady Gminy Kowiesy z dnia 26 października 2021 r.;
- 4) Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy przyjęta uchwałą Nr XXII/120/2000 Rady Gminy w Kowiesach z dnia 29 grudnia 2000 r.;
- 5) Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy przyjęta uchwałą Nr X/47/2003 Rady Gminy Kowiesy z dnia 27 czerwca 2003 r.;
- 6) Zmiana zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy przyjęta uchwałą Nr LII/280/23 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 lutego 2023 r.;
- 7) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentów wsi: Wola Pękoszewska, Turowa Wola, Paplin, Jeruzal, Lisna, Kowiesy, gminy Kowiesy, przyjęty uchwałą Nr XI/53/07 Rady Gminy Kowiesy z dnia 29 listopada 2007 r.;
- 8) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, części wsi Lisna przyjęty uchwałą Nr XVI/84/12 Rady Gminy Kowiesy z dnia 29 marca 2012 r.;
- 9) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, części wsi Lisna przyjęty uchwałą Nr XVI/85/12 Rady Gminy Kowiesy z dnia 29 marca 2012 r.;
- 10) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, dla części wsi: Wola Pękoszewska, Chrzczonowice przyjęty uchwałą Nr XXIX/176/13 Rady Gminy Kowiesy z dnia 20 czerwca 2013 r.;
- 11) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, tereny części wsi Kowiesy i Jeruzal przyjęty uchwałą Nr XXIX/175/13 Rady Gminy Kowiesy z dnia 20 czerwca 2013 r.;
- 12) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, fragment wsi Wola Pękoszewska przyjęty uchwałą Nr XXIX/174/13 Rady Gminy Kowiesy z dnia 20 czerwca 2013 r.;
- 13) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragmenty wsi Nowy Wylezin przyjęty uchwałą Nr XXXIV/198/13 Rady Gminy Kowiesy z dnia 26 listopada 2013 r.;
- 14) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragment wsi Chrzczonowice przyjęty uchwałą Nr XXXI/181/17 Rady Gminy Kowiesy z dnia 25 sierpnia 2017 r.;
- 15) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragmenty wsi Wola Pękoszewska i Zawady przyjęty uchwałą Nr XLIII/250/18 Rady Gminy Kowiesy z dnia 20 września 2018 r.;
- 16) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragmenty wsi: Wola Pękoszewska, Paplin, Wymysłów, Ulaski, Zawady przyjęty uchwałą Nr XLIII/249/18 Rady Gminy Kowiesy z dnia 20 września 2018 r.;

- 17) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragment wsi Jeruzal przyjęty uchwałą Nr X/47/19 Rady Gminy Kowiesy z dnia 24 czerwca 2019 r.;
- 18) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragmenty wsi: Chojnatka, Nowy Wylezin i Zawady przyjęty uchwałą Nr XXIV/123/20 Rady Gminy Kowiesy z dnia 17 września 2020 r.;
- 19) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, obejmujący fragmenty wsi Zawady i Wola Pękoszewska przyjęty uchwałą Nr LII/281/23 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 lutego 2023 r.;
- 20) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy obejmujący fragment miejscowości Zawady przyjęty uchwałą Nr V/32/24 Rady Gminy Kowiesy z dnia 30 września 2024 r.;

5.1.4 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy

Obowiązująca edycja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy została przyjęta Uchwałą Nr XLVI/247/22 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 września 2022 r. W studium w rozdziale 8 dokonano analizy uwarunkowań historyczno-kulturowych gminy Kowiesy. Szczegółowo zdiagnozowano obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków objętych rygorami prawnymi, wpisanymi do rejestru zabytków oraz obiektów zabytkowych (nie wpisanych do rejestru zabytków), a ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Teren gminy Kowiesy charakteryzuje się bogatym dziedzictwem archeologicznym, szczególnie w zachodniej części obszaru, gdzie zlokalizowane są liczne stanowiska archeologiczne podlegające ochronie. Głównym celem tej ochrony jest zachowanie tych zabytków jako cennych elementów pradziejowej i historycznej przestrzeni gminy. Lokalizacje zabytków zostały zaznaczone na rysunku dołączonym do studium. Dla części stanowisk, które nie pochodzą z okresu nowożytnego, wyznaczono strefę ochrony archeologicznej o promieniu 30 metrów od granic danego stanowiska. Na obszarze występowania stanowisk archeologicznych oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie wprowadza się zasady mające na celu zapewnienie odpowiedniej ochrony tych zasobów. Należy do nich obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych przed rozpoczęciem robót ziemnych lub zmianą charakteru dotychczasowej działalności w rejonach, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne. W strefie ochrony archeologicznej wymaga się natomiast nadzoru archeologicznego przy realizacji wszelkich robót ziemnych lub działalności mogącej naruszyć strukturę gruntu. Dodatkowo zaleca się na etapie opracowywania planu miejscowego uwzględnienie możliwości wyznaczenia ekspozycji stanowisk archeologicznych, co przyczyni się do podniesienia walorów przyrodniczo-kulturowych gminy.

Podstawowym celem rozwoju przestrzennego gminy jest uzyskanie takiej struktury funkcjonalno-przestrzennej, która w harmonijny i zrównoważony sposób wykorzysta istniejące walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe oraz poprawi warunki życia mieszkańców. Na realizację tego celu w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego gminy składa się **ochrona wartości środowiska kulturowego oraz zabytkowych obiektów i ich udostępnienie**.

Ochronie podlegają zabytki wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i gminnej ewidencji zabytków (wskazane w zestawieniach w rozdziale 8 – Studium), będące w szczególności:

- 1) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
- 2) dziełami architektury i budownictwa;
- 3) cmentarzami;
- 4) parkami i innymi formami zaprojektowanej zieleni;

- 5) zabytkami archeologicznymi;
- 6) zabytkami techniki.

Zgodnie z zapisami Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kowiesy, dla zachowania i ochrony walorów krajobrazu kulturowego zakłada się następujące działania:

1. **ochronę obiektów zabytkowych (nie wpisanych do rejestru zabytków), a ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków** – obejmuje to obiekty takie jak cmentarze, plebanie, dwory, stajnie, kapliczki oraz inne zabytki, które wymagają ochrony zgodnie z ich historyczną wartością. W szczególności dotyczy to utrzymania czytelności układów przestrzennych cmentarzy oraz dbałości o stan techniczny i wizualny obiektów, takich jak dwory i parki;
2. **podporządkowanie działań inwestycyjnych obowiązującym przepisom ochrony zabytków** – wszelkie działania inwestycyjne, w tym zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym, muszą uwzględniać wymogi ochrony obiektów zabytkowych i ich otoczenia. Należy przeprowadzać odpowiednie badania archeologiczne oraz stosować zasady ochrony w przypadku realizacji robót ziemnych w pobliżu obiektów zabytkowych;
3. **ochronę cmentarzy** – utrzymanie czytelności układów cmentarzy oraz ich drzewostanu. Należy również dążyć do zagospodarowania terenów wokół cmentarzy, aby zachować odpowiednią ekspozycję tych obiektów, co przyczyni się do podkreślenia ich znaczenia historycznego i kulturowego;
4. **zarządzanie parkami zabytkowymi** – zaleca się, by parki zabytkowe były zarządzane przez jednego użytkownika, który będzie dbał o ich konserwację i zabezpieczy je przed dewastacją. Ponadto, niezbędne jest zachowanie odpowiednich stref ekspozycji parków wzdłuż szlaków drogowych;
5. **eksponowanie dziedzictwa kulturowego** – dąży się do eksponowania walorów dziedzictwa kulturowego gminy, w tym obiektów sakralnych i innych zabytków, oraz kształtowania środowiska kulturowego, które będzie wspierać ochronę tego dziedzictwa;
6. **ograniczenie wysokiej zabudowy w obszarach zabytkowych** – zaleca się ograniczenie wysokiej i zwartej zabudowy w strefach ekspozycji obiektów zabytkowych oraz wprowadzenie zadrzewień, zakrzewień i zalesiania, szczególnie wokół obiektów sakralnych w Jeruzalu i Chojnacie. Celem jest ochrona widoków oraz zachowanie naturalnych walorów krajobrazu w tych miejscach;
7. **ochrona dziedzictwa archeologicznego** – w szczególności dotyczy to obszarów z zabytkami archeologicznymi, dla których wprowadzono strefy ochrony archeologicznej. Wymaga się przeprowadzania badań archeologicznych w przypadku robót ziemnych i wprowadzania zmian w użytkowaniu terenu. Celem jest zachowanie dziedzictwa archeologicznego i podniesienie walorów kulturowych obszaru gminy.

Ponadto w Studium określono podstawowe zasady ochrony krajobrazu w tym kształtowania krajobrazu kulturowego zbieżne z ustaleniami wynikającymi z niniejszego Programu opieki nad zabytkami, do których należą:

1. zachowanie i dążenie do poprawy stanu historycznych form zabudowy wiejskiej, jak zespoły dworsko-parkowe oraz obiektów zabytkowych wraz z ich otoczeniem,
2. zachowanie licznych elementów krajobrazu kulturowego jak: kapliczki, krzyże przydrożne,
3. respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym wymogów prawnych form ochrony przyrody, które odnoszą się do ochrony wartości i zasobów krajobrazowych oraz zasad kształtowania krajobrazu,

4. ograniczenie rozpraszania zabudowy poprzez wskazanie terenów jej rozwoju w granicach wykształconych już tradycyjnie pasm zabudowy, skupisk zabudowy lub w ich sąsiedztwie, przy zachowaniu walorów i charakteru krajobrazu wiejskiego, w tym w postaci przestrzeni rolniczej,
5. wzmocnienie cech krajobrazu, poprzez zachowanie głównych form ukształtowania terenu i obiektów przyrodniczych oraz ich ochronę,
6. promowanie w budownictwie form zabudowy i materiałów nawiązujących do wykształconych form zabudowy lokalnej, historycznej oraz stosowania stonowanej kolorystyki elewacji i dachów budynków, szczególnie w obszarze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego gdzie preferowane są kolory – biel i brąz,
7. kształtowanie wyraźnych granic na styku różnych form zagospodarowania i użytkowania terenów, szczególnie rozgraniczenie przestrzeni leśnych i rolniczych od zabudowy,
8. harmonijne wkomponowanie w krajobraz naziemnych elementów infrastruktury technicznej,
9. promowanie różnorodnych form zieleni jako istotnego elementu kształtowania osadnictwa wiejskiego oraz oprawy estetycznej zabudowy na poszczególnych działkach budowlanych, w tym na obszarach aktywności gospodarczej.

Podsumowując, Studium zakłada kompleksową ochronę krajobrazu kulturowego gminy Kowiesy, zarówno poprzez dbałość o obiekty zabytkowe, jak i zachowanie odpowiedniego charakteru przestrzennego wokół tych obiektów, co pozwala na ich długoterminową ochronę i odpowiednią ekspozycję.

5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Ogólna charakterystyka gminy

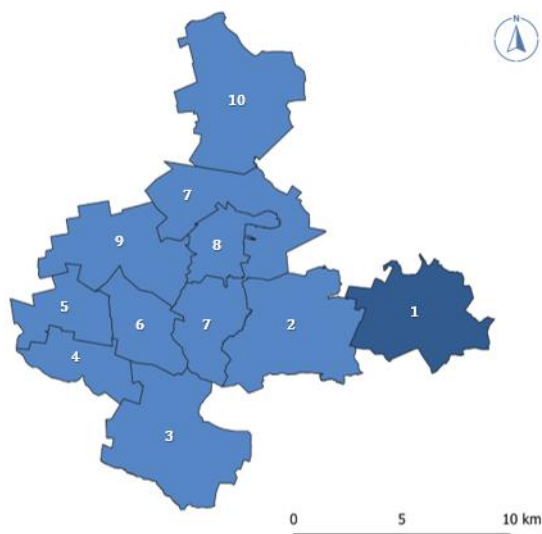
Gmina Kowiesy to gmina wiejska znajdująca się w północno-wschodniej części województwa łódzkiego, w powiecie skierniewickim. Obejmuje powierzchnię 85,79 km². Na jej obszarze leży 27 miejscowości, zorganizowanych w 23 sołectwa. Kowiesy graniczą z czterema innymi gminami: na północnym-wschodzie z gminą Mszczonów, na południu z gminą Biała Rawska, na zachodzie z gminą Nowy Kawęczyn i na północnym-zachodzie z gminą Puszcza Mariańska.

Pod względem administracyjnym, gmina Kowiesy składa się z miejscowości: Budy Chojnackie, Chełmce, Chojnata, Chojnatka, Chrzczonowice, Franciszków, Jakubów, Jeruzal, Wólka Jeruzalska, Kowiesy, Wymysłów, Lisna, Michałowice, Nowy Lindów, Nowy Wylezin, Janów, Paplin, Paplinek, Pękoszew, Stary Wylezin, Turowa Wola, Ulaski, Wędrogów, Wola Pękoszewska, Borszyce, Wycinka Wolska oraz Zawady.

Na terenie gminy Kowiesy dominują użytki rolne, które zajmują 5 989,52 ha, co odpowiada 69,8% całkowitej powierzchni gminy. Grunty leśne i zadrzewione obejmują 2013,1129 ha, co stanowi 23,5% ogólnej powierzchni. Obszary zabudowane zajmują 374,5839 ha, czyli 4,4% powierzchni gminy Kowiesy.

Rysunek 1. Gmina Kowiesy na tle powiatu skierniewickiego**Legenda:**

- 1 – gmina Kowiesy
- 2 – gmina Nowy Kawęczyn
- 3 – gmina Głuchów
- 4 – gmina Słupia
- 5 – gmina Lipce Reymontowskie
- 6 – gmina Godzianów
- 7 – gmina Skierniewice
- 8 – Skierniewice miasto
- 9 – gmina Maków
- 10 – gmina Bolimów

Źródło: Opracowanie własne

Przez teren gminy Kowiesy przebiegają główne drogi krajowe i powiatowe, tworzące wygodne połączenia we wszystkich kierunkach. Droga ekspresowa S8, łącząca Warszawę, Rawę Mazowiecką, Piotrków Trybunalski i Wrocław, stanowi główną arterią komunikacyjną, posiadającą dwie jezdnie dwupasmowe o nawierzchni betonowej i częściowo ograniczonej dostępności. Dodatkowo, droga krajowa nr 70 łączy Łowicz, Skierniewice i Zawady, gdzie bezkolizyjny węzeł umożliwia łatwe połączenie z drogą ekspresową S8. Na terenie gminy znajduje się 32,381 km dróg powiatowych oraz 84,456 km dróg gminnych. Drogi gminne, utwardzone destruktem, tłuczniem lub pospółką, uzupełniają lokalną sieć komunikacyjną, która spełnia miejscowe potrzeby mieszkańców. System komunikacyjny gminy zapewnia efektywne połączenia wschodniej i zachodniej części gminy, pomimo pewnych ograniczeń wynikających z lokalizacji drogi ekspresowej S8.

Podstawową funkcją gminy jest rolnictwo, które stanowi główny kierunek rozwoju przestrzennego oraz warunkuje większość procesów rozwojowych. Polityka przestrzenna gminy Kowiesy zakłada głównie rozwój i wzmocnienie rolnictwa, które jest już dobrze rozwinięte. Jednak dotychczasowe analizy i strategia rozwoju gminy sugerują, że same rolnictwo to za mało. Istnieje potrzeba rozwinięcia również innych gałęzi gospodarki, takich jak:

- Usługi: rozwój sektora usługowego (np. handel, gastronomia);
- Przemysł: rozwój sektora przemysłowego (np. produkcja, przetwórstwo);
- Turystyka i rekreacja: rozwój turystyki (np. agroturystyka, atrakcje turystyczne) oraz rekreacji (np. miejsca wypoczynku, parki).

Jednocześnie polityka przestrzenna ma na celu zachowanie funkcji środowiskowych, czyli dbanie o ochronę środowiska naturalnego oraz zapewnienie trwałości celów rozwojowych, czyli długoterminowego rozwoju gminy.

Strukturę przestrzenną Gminy Kowiesy charakteryzują:

- zabudowa wiejska;
- wysoki stopień zalesienia;
- obecność terenów produkcji leśnej, rolnej w tym owocowo-warzywnej;
- przebieg szlaków drogowych o znaczeniu regionalnym i krajowym.

Szkielet struktury przestrzennej Gminy wyznaczają:

- układ komunikacyjny (drogi ekspresowe - S8, drogi krajowe - nr 70, drogi powiatowe, drogi gminne);
- rzeka Chojnarka;
- przebiegające linie elektroenergetyczne (GPZ Mszczonów – GPZ Zawady, GPZ Zawady– GPZ Tarczyn oraz GPZ Huta Zawadzka – Babusk);
- gazociąg wysokiego ciśnienia.

Fizjograficznie gmina Kowiesy przynależy do Wysoczyzny Rawskiej, która jest częścią większej jednostki fizjograficznej - Niziny Mazowieckiej. Wysoczyzna Rawska charakteryzuje się lekko pofałdowanym krajobrazem, z niewielkimi wzniesieniami i dolinami rzecznyymi, co nadaje temu obszarowi malowniczy charakter. Gmina Kowiesy w województwie łódzkim leży na wysokości około 150-200 metrów nad poziomem morza. Na terenie gminy Kowiesy występują utwory czwartorzędowe o zmiennej miąższości, wynoszącej od kilku do kilkudziesięciu metrów, przy średniej miąższości rzędu 70 metrów. W rejonie wsi Kowiesy miąższość tych utworów osiąga wartość 120 metrów. Proces ich akumulacji miał miejsce głównie w trakcie zlodowacenia środkowopolskiego. Po ustąpieniu lądolodu tego zlodowacenia na omawianym obszarze dominowały procesy erozji i denudacji, z wyjątkiem dolin rzek oraz obniżeń terenu. Utwory czwartorzędowe w głównej mierze składają się z glin zwałowych, które pochodzą z najstarszego, zachowanego glaciału. Leżą one na nierównej powierzchni podłoża mezozoicznego i trzeciorzędowego, a miejscami na piaskach oraz mułkach. Przeciętna miąższość utworów trzeciorzędowych nie przekracza 100 metrów, a w ich skład wchodzi osady z okresu miocenu i pliocenu. Z kolei osady oligoceńskie rozciągają się wzdłuż pasa przebiegającego przez gminę w kierunku północno-zachodnim oraz południowo-wschodnim. Na powierzchni gliny zwałowej występują warstwy piasków, żwirów oraz głazów pochodzenia lodowcowego, z wyraźną koncentracją w rejonach wsi Chrzczonowice, Chojnata, Turowa Wola i Paplin. Piaski i żwiry kemów, mające charakter zglinniony, są osadami glacialnymi, które powstały podczas stadiau podlasko-mazowieckiego zlodowacenia środkowopolskiego lub w okresie deglacjacji, po ustąpieniu lądolodu. Doliny rzeczne, w wyniku erozji po zakończeniu zlodowacenia środkowopolskiego, wypełniły się osadami piasków i mułków, gromadzonymi od początku ostatniego glaciału aż po holocen.

Większość obszaru gminy charakteryzuje się gruntami nośnymi, które są korzystne do bezpośredniego posadowienia budynków. Jedynie tereny aluwialne, szczególnie doliny, wykazują słabszą nośność i cechują się zróżnicowanymi właściwościami geotechnicznymi, w tym miejscami dużą ścisłością. Teren gminy Kowiesy cechuje się dużym zróżnicowaniem warunków glebowych, które można sklasyfikować według typów genetycznych. Dominującą grupą gleb na większości obszaru są gleby wysokiej klasy bonitacyjnej, wykształcone na glinach zwałowych. Największa ich koncentracja występuje w rejonach Woli Pękoszewskiej, Zawad, Wycinki Wolskiej oraz mniejsza w okolicach Janowa, a także w zachodniej części Lisnej i Paplina. W tych rejonach występują głównie gleby pseudobielicowe i gleby brunatne kwaśne. W południowej części gminy dominują gleby pyłowe, natomiast w północnej regiony te ukształtowały się z glin oraz mocnych piasków gliniastych, podścielonych glinami. Te gleby charakteryzują się najwyższymi właściwościami do upraw rolnych i wchodzi w skład kompleksów żyznych oraz bardzo dobrych pszenno-żytnich, w klasach bonitacyjnych III i IV, z przewagą klasy IV. Wymienionym obszarom gleb najwyższej jakości towarzyszą także gleby brunatne kwaśne. W południowej części powstały one z pyłów zwykłych, natomiast w północnej z piasków gliniastych lekkich. Zgodnie z klasyfikacją przydatności rolniczej, gleby te należą do kompleksów uprawowych żyznych dobrych, w klasach bonitacyjnych IV i V. Pozostałe tereny gminy zajmują głównie piaski, w tym

bielice oraz częściowo gleby brunatne kwaśne, które zaliczane są do kompleksu żytznego słabego, z dominacją klas bonitacyjnych VI. Dolina rzeki Chojnatki i jej dopływów cechuje się glebami wytworzonymi na podłożu piasków akumulacji wodnolodowcowej, typowo klasyfikowanymi jako gleby murszowo-mineralne. Gleby na terenie gminy są sprzyjające dla rozwoju rolnictwa, a najkorzystniejsze warunki występują w północnej, południowo-wschodniej i południowo-zachodniej części gminy.

Na terenie gminy Kowiesy stwierdzono występowanie wszystkich pięter wodonośnych wód podziemnych. Osady trzeciorzędowe, ze względu na ich litologiczny charakter, miąższość oraz rozprzestrzenienie, nie stanowią dużych zasobów wód podziemnych. Wody w piaskach trzeciorzędowych miocenu, a sporadycznie oligocenu, występują głównie w postaci przewarstwień z łąkami oraz węglem brunatnym. Wody tego piętra charakteryzują się niską wydajnością. Wydobywanie tych wód ma miejsce w rejonie dawnej RSP w Woli Pękoszewskiej.

Woda z piętra czwartorzędowego jest powszechnie eksploatowana. Zasoby wód w tej warstwie dzielą się na dwie główne warstwy wodonośne. Pierwsza z nich, powiązana z utworami piaszczystymi, występuje blisko powierzchni terenu. Z tej warstwy czerpane są wody za pomocą studni kopanych i wierconych. Druga warstwa wodonośna leży pod utworami pylasto-ilastymi i charakteryzuje się wodami naporowymi, gdzie potencjalna wydajność studni może przekroczyć 100 m³/h. Obie te warstwy wodonośne są wykorzystywane w ramach zasobów wód podziemnych zlewni rzeki Rawki. Cały obszar gminy Kowiesy znajduje się w obrębie Głównego Zbiornika Wód Podziemnych GZWP-215A Subniecka Warszawska – część centralna. Ponadto, gmina Kowiesy leży w obrębie jednej jednolitej części wód podziemnych o kodzie PLGW200063, zgodnie z nowym podziałem obowiązującym w latach 2016-2021 (PIG).

Lasy w gminie Kowiesy zajmują 23,5% jej powierzchni, co stanowi wartość wyższą od średniej lesistości województwa (21,4%) oraz powiatu skierniewickiego (21,7%). Największe kompleksy leśne występują w obrębie wsi Wólka Jeruzalska, Zawady, Chojnata oraz Jeruzal. Dominującymi typami fitocenozy leśnych w tym regionie są: bór mieszany z dominacją sosny, bór wilgotny, bór suchy, świetlisty las dębowy oraz łęg jesionowo-olszowy. W obszarze gminy Kowiesy powstały również ekosystemy zastępcze, które stanowią efekt zalesień gruntów rolnych. W większości są to monokultury sosny, a także laski brzoźowo-sosnowe oraz brzoźowe. Roślinność nieleśna reprezentowana jest głównie przez zbiorowiska łąkowe, zarośla oraz szuwały. Jednym z ważniejszych elementów przyrodniczych jest uroczysko „Las Jeruzalski”, które stanowi istotną ostoję bioróżnorodności. W tym obszarze występują liczne fitocenozy liściaste, takie jak wilgotny grąd, łęg olszowy, dąbrowa świetlista oraz bór mieszany i sosnowy świeży. Wartość tego ekosystemu podkreślają cenne stanowiska roślin, w tym kokorycz pełna, bluszcz pospolity oraz zdrojówka rutewkowata. Fauna gminy Kowiesy obejmuje m.in. sarnę, daniela oraz wiewiórkę w obszarach leśnych. Ekosystemy wodno-łąkowe stanowią siedlisko dla płazów oraz awifauny, a obszary upraw rolniczych sprzyjają występowaniu roślinożernych szkodników. W zakresie ochrony przyrody, na terenie gminy Kowiesy nie występują siedliska objęte ochroną programu Natura 2000 oraz gatunków chronionych zgodnie z Rozporządzeniem dotyczącym ochrony gatunkowej roślin, grzybów i zwierząt. Niemniej jednak, na tym obszarze znajdują się dwie strefy ochrony ostoi, obejmujące miejsca rozrodu oraz regularnego przebywania zwierząt gatunków objętych ochroną.

5.2.2 *Zarys historii obszaru gminy i rozwój przestrzenny wsi*

Historia obecnej gminy Kowiesy jest nierozdzielnie związana z dziejami ziem południowego Mazowsza. Administracyjnie, teren ten należał do przedrozbiorowego województwa rawskiego, które powstało w drugiej połowie XV wieku z obszarów ziemi rawskiej i sochaczewskiej (granica między tymi ziemiami biegła wzdłuż doliny rzeki Chojnatki). Po trzecim rozbiórce Polski, gmina trafiła pod

Akt powołania gminy Kowiesy
Źródło: Urząd gminy Kowiesy

panowanie Prus w departamencie warszawskim. W okresie Księstwa Warszawskiego zachowano podziały administracyjne wprowadzone przez Prusy. Parafie ustąpiły miejsca nowo utworzonym gminom jako najniższym jednostkom administracyjnym. Następnie, w Królestwie Polskim, z dawnego departamentu warszawskiego utworzono województwo mazowieckie, a później gubernię warszawską. Po upadku powstania styczniowego, w nowym podziale administracyjnym, gmina została włączona do powiatu skierniewickiego. W styczniu 1973 roku, podczas pierwszej sesji nowo utworzonej Gminnej Rady Narodowej, delegat z Łodzi przekazał symboliczny akt powołania gminy Kowiesy.

Po odzyskaniu niepodległości, teren gminy Kowiesy kilkakrotnie zmieniał przynależność administracyjną, będąc częścią województwa warszawskiego, łódzkiego i skierniewickiego. Obecnie znajduje się w województwie łódzkim. Gmina Kowiesy jako jednostka administracyjna powstała w 1973 roku.

Budy Chojnackie

Wieś zlokalizowana w województwie łódzkim, powiecie skierniewickim, gminie Kowiesy. Położona około 6 km na wschód od Kowies, 26 km na wschód od Skierniewic oraz 73 km na wschód od Łodzi, stolicy województwa.

Chełmce

Wieś położona w Polsce, w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy, w przeszłości była szlachecką miejscowością, która w drugiej połowie XVI wieku znajdowała się w powiecie bielskim ziemi rawskiej, w województwie rawskim.

Chojnata

Chojnata to wieś położona w Polsce, w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. Miejscowość liczy około 89 mieszkańców i znajduje się nad rzeczką Chojnatką, będącą dopływem Rawki. W Chojnacie znajduje się zabytkowy kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina, cmentarz oraz dwór otoczony parkiem krajobrazowym. Wieś jest jednym z najstarszych osiedli w regionie, powstała najpóźniej w XIII wieku, a jej znaczenie wzrosło dzięki obecności zakonu benedyktynów, którzy posiadali tu kościół oraz związane z nim instytucje, takie jak szkoła i szpital. W latach 1911–1921 proboszczem parafii był błogosławiony ks. Michał Woźniak, zamordowany przez Niemców w obozie koncentracyjnym w Dachau, beatyfikowany w 1999 roku przez papieża Jana Pawła II.

Zabytki w Chojnacie zostały wpisane do rejestru zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa, obejmując zespół kościoła parafialnego pw. św. Marcina z XIV–XIX wieku, który w całości stanowi historyczny kompleks. Kościół, który pełni rolę świątyni parafialnej, został wzniesiony w latach 1612–1623 z fundacji Stanisława Zawadzkiego. Zbudowany w interesującej technice drewnianego szkieletu, obmurowanego cegłą, kościół charakteryzuje się ścianami oszkarpowanymi filarami oraz dekoracyjnymi sterczynami na szczycie fasady. Wewnątrz kościoła znajdują się trzy ołtarze, w tym ołtarz główny z XVI–XVII-wiecznym obrazem Matki Boskiej Dobrej Opieki oraz obrazem św. Marcina, patrona parafii. Wśród

cennych elementów wyposażenia świątyni wyróżnia się XVIII-wieczną amboną w kształcie łodzi, monstrancję z 1767 roku oraz kielichy mszalne z początku XVIII wieku. Kościół w Chojnacie, początkowo murowany, był własnością klasztoru benedyktynów z Lubinia od XIV wieku, kiedy to benedyktyni sprawowali opiekę duszpasterską w tym miejscu. Zespół zabytkowy obejmuje również drewnianą dzwonnice z końca XIX wieku oraz dwór z XIX wieku, który jest otoczony parkiem posadzonym około 1812 roku. Do dworu prowadzi aleja wysadzana modrzewiami. Na terenie kościelnym znajduje się również pomnik przyrody – stary modrzew o obwodzie 3,5 metra.

W okresie 1975–1998 Chojnata administracyjnie należała do województwa skierniewickiego. Obecnie jest to miejsce o znaczeniu historycznym i kulturowym, z wieloma cennymi zabytkami oraz tradycją religijną, która ma swoje korzenie w średniowieczu.

Chojnatka

Chojnatka – wieś w Polsce, położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa skierniewickiego.

Chrzczonowice

wieś w Polsce położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. Wieś szlachecka położona była w drugiej połowie XVI wieku w powiecie bielskim ziemi rawskiej województwa rawskiego. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa skierniewickiego.

Franciszków

Wieś w Polsce położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa skierniewickiego.

Jakubów

Wieś w Polsce położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa skierniewickiego.

Jeruzal

Jeruzal (także Jeruzal Skierniewicki) to wieś położona w Polsce, w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. Miejscowość znajduje się na Równinie Łowicko-Błońskiej, w północno-wschodniej części województwa łódzkiego, nad rzeką Chojnatką, będącą lewym dopływem Rawki. Wieś liczy około 208 mieszkańców i składa się z kilkudziesięciu domów. W Jeruzalu znajduje się zabytkowy kościół parafialny, budynek szkoły, poczta, remiza Ochotniczej Straży Pożarnej, działająca od 1922 roku oraz kilka sklepów i przystanek PKS. W odległości około 1,5 km na północ od wsi przebiega droga krajowa nr 70. Jeruzal ma długą historię, a pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1290 roku. Wieś jest starą osadą, prawdopodobnie powstałą już w XII wieku. Nazwa miejscowości wywodzi się od łacińskiej nazwy Jerozolimy – Jeruzalem, a czasami zapisywana była jako Jaruzel. W XVI wieku Jeruzal był zamieszkiwany przez szlachecki ród Jaruzelskich herbu Ślepowron, który był spokrewniony z rodem Łąszczewskich herbu Prawdzic. W XVII wieku wieś przeszła w ręce tego ostatniego rodu. W tym czasie Jeruzal był dużą wsią, z karczmą i kilkoma sklepami, w której odbywały się miesięczne targi. W wyniku wojen i kryzysu gospodarczego w XVII wieku miejscowość

podupadła. W 1792 roku Jeruzal stał się własnością Józefa Niemirycza herbu Klamry, który przejął dobra Dolecko, wcześniej należące do rodu Łajszczewskich. Po jego śmierci w 1802 roku, Jeruzal odziedziczył jego syn Ignacy Niemirycz. Po drugim rozbiórce Polski w 1793 roku Jeruzal znalazł się w zaborze pruskim, a w 1807 roku wszedł w skład Księstwa Warszawskiego. Po 1815 roku Jeruzal stał się częścią Królestwa Polskiego. W 1836 roku Ignacy Niemirycz sprzedał majątek Adamowi Napoleonowi Horbowskiemu, który był właścicielem wsi aż do swojej śmierci w 1876 roku. Na początku XX wieku, w wyniku działalności mariawitów, Jeruzal stał się miejscem konfliktów religijnych. W 1906 roku, po nieporozumieniach dotyczących prawa własności do kościoła, mariawici okupowali świątynię, domagając się prawa do jej użytkowania. Po trzech dniach zamieszek, władze carskie wysłały wojsko, które zmusiło mariawitów do opuszczenia Jeruzala. Część z nich osiedliła się w pobliskiej Wólce Jeruzalskiej. Jeruzal przeszedł przez różne wydarzenia wojenne. W czasie I wojny światowej wieś została częściowo zniszczona, w tym uszkodzono budynek kościoła. W okresie II wojny światowej miejscowość nie doznała poważniejszych szkód. W latach 1954–1972 Jeruzal był siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej. W Jeruzalu urodził się Stanisław Popiński – oficer piechoty, kawaler Orderu Virtuti Militari, ofiara zbrodni katyńskiej.

Wśród zabytków Jeruzala znajduje się kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, zbudowany w 1798 roku z fundacji Józefa Niemirycza herbu Klamry i jego żony Franciszki z Błociszewskich. Kościół, o charakterze barokowo-klasycystycznym, został wzniesiony na miejscu wcześniejszego drewnianego kościoła. Jego budowę kierował Antoni Garczyński. Świątynia posiada jednonawową konstrukcję, dwukondygnacyjną fasadę z przyściennymi filarami i półkolumnami, a portal główny i portale wewnętrzne są w stylu klasycystycznym. Wnętrze kościoła zdobią m.in. klasycystyczne ołtarze, ambona oraz XVIII-wieczny żyrandol. Na frontowej ścianie kościoła znajduje się tablica fundacyjna, upamiętniająca budowę świątyni. We wnętrzu kościoła znajduje się także tablica upamiętniająca Józefa Niemirycza oraz jego syna Wincentego. Obok kościoła znajduje się drewniana dzwonnica konstrukcji słupowej, przykryta namiotowym dachem. Na terenie kościelnym znajduje się także dom parafialny z lat 80. XX wieku. W pobliżu Jeruzala, w Lesie Doleckim w Gacnej, znajduje się kaplica, która została wzniesiona na miejscu drewnianej kaplicy z początku XVII wieku. Zbudowano ją w 1926 roku w stylu historyzmu narodowego. Wewnątrz kaplicy znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, pochodzący z XVII wieku, który niegdyś należał do wyposażenia kościoła głównego. Kaplica wciąż jest celem parafialnych procesji. Jeruzal to miejscowość o bogatej historii i tradycji, w której zachowały się liczne zabytki, świadczące o jej dawnej świetności oraz duchowym dziedzictwie.

Kowiesy

Kowiesy to wieś położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W drugiej połowie XVI wieku wieś Kowiesy, będąca wówczas osadą szlachecką, znajdowała się w powiecie mszczonowskim ziemi sochaczewskiej, w województwie rawskim. W latach 1954–1972 Kowiesy były siedzibą władz gromady, a w latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa skierniewickiego. Obecnie Kowiesy stanowią jednostkę pomocniczą gminy, pełniąc funkcję sołectwa, które obejmuje również sąsiednią miejscowość Wymysłów. Kowiesy są niewielką wsią, liczącą około 250 mieszkańców i składającą się z kilkudziesięciu domów. Miejscowość pełni funkcję siedziby gminy Kowiesy. Osada leży nad rzeką Chojnatką, w pobliżu drogi ekspresowej S8 (E67), która oddziela ją od sąsiedniego Wędrogowa. Otoczenie Kowies stanowią głównie pola uprawne, łąki oraz niewielkie kompleksy leśne, tworzące malowniczy krajobraz wiejski.

Lisna

Lisna to wieś położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. Miejscowość znajduje się na Równinie Łowicko-Błońskiej, w północno-wschodniej części województwa łódzkiego. Od osady, w odległości około 3 km, przebiega międzynarodowa droga szybkiego ruchu E67 Warszawa – Katowice („Gierkówka”). Sam dojazd do Lisnej możliwy jest wyremontowanym odcinkiem drogi gminnej 115153E o nawierzchni bitumicznej, bezpośrednio od zjazdu z S8 w m. Chrzczonowice dalej przez Paplinek aż do Lisnej. Osada znajduje się na równinnym terenie o łagodnym pofałdowaniu, na wysokości około 160 m n.p.m. Lisna jest niewielką wsią, zamieszkaną przez około 100 osób. W skład miejscowości wchodzi kilkadziesiąt typowych wiejskich, jednorodzinnych domów parterowych, zgrupowanych w kilku osadniczych skupiskach. Na terenie wsi znajduje się ponad 100-letni dwór otoczony parkiem krajobrazowym. Okoliczny krajobraz tworzą głównie pola uprawne, częściowo przekształcone w nieużytki porośnięte młodym lasem oraz sady. Z południowego zachodu przylega do wsi niewielki kompleks leśny, który sięga aż do Psar i częściowo Raducza. W latach 1975–1998 Lisna administracyjnie należała do województwa skierniewickiego.

Michałowice

Michałowice to wieś położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W drugiej połowie XVI wieku była to miejscowość szlachecka, znajdująca się w powiecie bielskim ziemi rawskiej, w województwie rawskim. W latach 1975–1998 Michałowice administracyjnie należały do województwa skierniewickiego.

Nowy Lindów

Nowy Lindów to wieś położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W okresie od 1975 do 1998 miejscowość administracyjnie wchodziła w skład województwa skierniewickiego.

Nowy Wylezin

Nowy Wylezin to wieś znajdująca się w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W okresie od 1975 do 1998 miejscowość ta administracyjnie przynależała do województwa skierniewickiego.

Paplin

Paplin to wieś w Polsce, położona w województwie łódzkim, w otulinie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. To wieś szlachecka, która w drugiej połowie XVI wieku znajdowała się w powiecie bielskim ziemi rawskiej województwa rawskiego. W latach 1975–1998 miejscowość należała do województwa skierniewickiego. Według rejestru zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa, na liście zabytków znajduje się park dworski z drugiej połowy XIX wieku, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 497 w dniu 16 września 1978 roku.

Z przekazów historycznych wynika, że wieś znajdowała się w posiadaniu różnych właścicieli. Początkowo należała do dóbr Macieja Łąszczewskiego, kasztelana sochaczewskiego, będących częścią tzw. Dóbr Doleckich (nazwa pochodzi od głównej siedziby w Dolecku). W 1792 roku majątek trafił w ręce Józefa Niemirycza. Po jego śmierci w lipcu 1814 roku, zgodnie z testamentem, Dobra Doleckie podzielono. Paplin wraz z Lisną i Chełmcami przypadł Antoniemu Niemiryczowi, synowi Józefa. Antoni

Niemirycz rozprzedał majątek: w 1832 roku sprzedał Chełmce, a rok później Lisnę i Paplin, które nabył Stanisław Kierzkowski.

W kolejnych latach wieś przechodziła w ręce różnych właścicieli, w tym Wincentego i Aurory Wolskich, Jakuba Turowskiego, Jana Liera, Marii Hackebeil, Józefy Czajkowskiej, Ludwika i Marianny Polakowskich, Michaliny Narewskiej, Maksymiliana Piestkowskiego, Marianny Moszczyńskiej, Władysława Giełżyńskiego oraz Józefy Rafalskiej. W 1913 roku majątek objęli Chlipalscy. Od 1927 roku właścicielami byli Henryk i Józefa Chlipalscy, a następnie ich syn Henryk, który zarządzał majątkiem do wyzwolenia spod okupacji niemieckiej.

Na mocy Dekretu z 6 września 1944 roku dobra Paplin przeszły na własność Skarbu Państwa, a wiosną 1945 roku zostały rozparcelowane. Dworek pełnił funkcję szkoły podstawowej do 1971 roku. Henryk Chlipalski zajmował się hodowlą bydła, owiec i ryb w stawach o długości 2 km, zasilanych wodą z rzeki Chojnatki. Prowadził także młyn wodny na tej rzece oraz wspierał lokalną straż pożarną.

Część wsi o zwartej zabudowie powstała w 1864 roku w wyniku uwłaszczenia przez ukaz carski, a pozostałe tereny uformowano w wyniku reformy rolnej. W czasie II wojny światowej Paplin był centrum dowodzenia Narodowej Organizacji Wojskowej, a później Armii Krajowej. Przechowywano tam broń, amunicję i materiały wybuchowe. Właściciele majątku ukrywali osoby pochodzenia żydowskiego, a po powstaniu warszawskim przyjmowali powstańców i ludność cywilną. Dzięki odwadze rodziny Chlipalskich oraz mieszkańców Paplina wielu ludzi uniknęło prześladowań i śmierci ze strony okupanta.

Paplinek

Paplinek to wieś położona w Polsce, w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. Miejscowość znajduje się około 2 km na północ od drogi ekspresowej S8 (dawniej Gierkówka), wśród pól uprawnych i sadów, w okolicy, w której brak jest większych kompleksów leśnych. Dojazd do sąsiednich wsi zapewniają drogi twarde oraz gruntowe, w tym odcinek bitumiczny prowadzący od trasy S8. Paplinek zamieszkuje około 42 osoby, a zabudowa wsi jest rozproszona. Parafialny kościół w tej okolicy znajduje się w pobliskiej Chojnacie. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie wchodziła w skład województwa skierniewickiego.

Pękoszew

Pękoszew to wieś położona w Polsce, w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W drugiej połowie XVI wieku, Pękoszewo było prywatną wsią szlachecką, która znajdowała się w powiecie mszczonowskim ziemi sochaczewskiej, w województwie rawskim. W latach 1975–1998 miejscowość wchodziła w skład województwa skierniewickiego.

Stary Wylezin

Stary Wylezin to wieś położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W okresie od 1975 do 1998 miejscowość ta administracyjnie należała do województwa skierniewickiego.

Turowa Wola

Turowa Wola to wieś w Polsce, położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa

skierniewickiego. W miejscowości znajduje się zabytkowy dwór z początku XIX wieku, a także park dworski. Obiekt ten był miejscem realizacji wielu filmów i seriali telewizyjnych.

Ulaski

Ulaski to wieś położona w Polsce, w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa skierniewickiego. Zgodnie z rejestrem zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa, w miejscowości znajduje się mogiła zbiorowa z 1944 roku, która została wpisana na listę zabytków pod numerem rej. 907 z dnia 22 grudnia 1992 roku.

Wędrogów

Wędrogów to wieś w Polsce, położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa skierniewickiego. Wieś liczy kilkadziesiąt domów i zamieszkiwana jest przez około 119 osób. Osada znajduje się nad rzeką Chojnatką, przy drodze krajowej nr 8 (E67), która oddziela Wędrogów od sąsiednich Kowies. W okolicy dominują pola uprawne, łąki oraz niewielkie kompleksy leśne.

Zgodnie z rejestrem zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa, w miejscowości znajduje się park dworski z połowy XIX i XX wieku, który został wpisany na listę zabytków pod numerem rej. 497 z dnia 16 września 1978 roku.

Wola Pękoszewska

Wzmianki o wsi Wola Pękoszewska znaleźć można już w 1579 roku. "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" informuje, że wieś zajmowała wówczas 9 łanów terytorium i zamieszkiwał w niej jeden rzemieślnik. W XIX wieku życie w Woli Pękoszewskiej skupiało się wokół rodu Górskich, mieszkańców okazałego dworu. Jego przeszłość jest ściśle związana z wieloma wydarzeniami historycznymi.

W rejestrze zabytków znajduje się dwór, którego początki datuje się na XVIII wiek, oraz XIX-wieczne czworaki, zabudowania gospodarcze i budynek gorzelni z 1911 roku. Dwór, którego pierwotne założenie wzniesione zostało przez Ossolińskich, przeszedł wraz z majątkiem w początku XIX wieku do Krasińskich z Radziejowic, następnie kupiony 19 stycznia 1826 roku od Józefa Wawrzyńca hr. Krasińskiego przez generała Franciszka Borgiasza Górskiego. Górscy herbu Bożawola władali następnie tym majątkiem, obejmującym również folwarki: Pękoszew, Zawady i Nowiny, przebudowując i rozbudowując dwór oraz majątek, aż do 17 stycznia 1945 roku, kiedy zostali z niego wyrzuceni i wywłaszczeni na mocy dekretu o reformie rolnej. Dwór od stycznia 1945 roku znajdował się w rękach Skarbu Państwa i gminy Kowiesy, kiedy służył jako budynek szkoły podstawowej i zbiorczej. W sierpniu 2006 roku dwór został odkupiony przez córkę ostatniego właściciela wraz z mężem.

Wola Pękoszewska charakteryzuje się zabudową ulicową w centralnej części wsi, gdzie domy ustawione są po obu stronach drogi. Pozostałe obszary wsi mają układ wielodrożnicy z zwartą lub luźną zabudową, rozwijającą się wzdłuż kilku dróg. Budynki usytuowane są wzdłuż drogi powiatowej prowadzącej do Kowies, drogi krajowej nr 70 oraz dróg gminnych. Przeważa zabudowa rolnicza, która obejmuje budynki gospodarcze i produkcyjno-rolnicze, a także niewielkie siedliska z budynkami inwentarskimi i gospodarczymi. Wieś posiada klarowny i uporządkowany układ przestrzenny, z mieszanym typem zabudowy, w tym zabudową zagrodową oraz jednorodzinną zabudową mieszkaniową. Różne typy zabudowy różnią się kubaturą i stylem architektonicznym, co wynika z ich

różnych funkcji. Zabudowa powstawała w różnych okresach, co sprawia, że można zaobserwować różnorodne trendy architektoniczne wpływające na wielkość i wygląd budynków. W Woli Pękoszewskiej znajduje się małe centrum, w którym mieści się kilka ważnych obiektów, takich jak dwa sklepy spożywcze, boisko do piłki nożnej, boisko do piłki plażowej, plac zabaw dla dzieci oraz strażnica Ochotniczej Straży Pożarnej.

Wycinka Wolska

Wycinka Wolska to wieś w Polsce, zlokalizowana w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa skierniewickiego. Dojazd do wsi możliwy jest wyłącznie lokalną drogą piaszczystą, przebiegającą przez las. Miejscowość położona jest w malowniczym obszarze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. Wieś dzieli się na dwie części – Wycinkę I, znajdującą się bliżej lasu i drogi ekspresowej S 8, będącej częścią europejskiej trasy E67, znanej także jako Via Baltica, oraz Wycinkę II, położoną dalej od lasu, w sąsiedztwie drogi krajowej nr 70. W niedużej odległości znajduje się wieś Zawady, gdzie znajduje się największy głąz narzutowy na Mazowszu oraz drugi co do wielkości w Polsce.

Zawady

Zawady to wieś położona w województwie łódzkim, w powiecie skierniewickim, w gminie Kowiesy. W okresie od 1975 do 1998 roku miejscowość wchodziła w skład województwa skierniewickiego. Wieś ma charakter małej osady, zlokalizowanej przy drodze ekspresowej S 8, zamieszkiwanej przez około 160 osób. W Zawadach znajduje się Głąz Mszczonowski, największy głąz narzutowy na Mazowszu oraz drugi co do wielkości w Polsce. Głąz ten ma długość 12 metrów, szerokość 8,5 metra i wysokość 3 metrów. Stanowi on pomnik przyrody nieożywionej, będąc cennym elementem lokalnego dziedzictwa naturalnego.

5.2.3 Uwarunkowania przestrzenne rozwoju wsi

Gmina Kowiesy odznacza się jednolitym charakterem dziedzictwa kulturowego zdeterminowanym wiejskim typem jednostek administracyjnych (sołectw). W gminie Kowiesy przeważa zabudowa typowa dla niewielkich miejscowości o rolniczym profilu. Dominują tutaj gospodarstwa rolne, domy jednorodzinne oraz zabudowania gospodarcze, które są często rozmieszczone w tradycyjnych układach przestrzennych, takich jak ulicówki czy rozproszona zabudowa wiejska. Gmina Kowiesy wyróżnia się zorganizowaną strukturą przestrzenno-funkcjonalną, w której kluczową rolę odgrywają tereny zabudowane oraz obszerne obszary rolnicze. W południowej, zachodniej i wschodniej części gminy zlokalizowane są wsie o zwartej zabudowie wzdłuż ciągów komunikacyjnych, takie jak Wola Pękoszewska czy Jeruzal, jak również wsie o rozproszonej zabudowie, w tym Nowy Lindów, Zawady czy Paplinek. Zróżnicowanie środowiskowe i krajobrazowe, obejmujące doliny rzek, kompleksy leśne oraz zadrzewienia, wywiera istotny wpływ na układ przestrzenny oraz charakter krajobrazowy gminy. Główne bariery przestrzenne stanowią strategiczne szlaki komunikacyjne, takie jak droga ekspresowa S8, droga krajowa nr 70 oraz Centralna Magistrała Kolejowa. Centralnym ośrodkiem administracyjno-usługowym gminy jest miejscowość Kowiesy, gdzie skoncentrowane są obiekty użyteczności publicznej. Zabudowa gminy charakteryzuje się różnorodnością pod względem architektonicznym i funkcjonalnym, co lokalnie prowadzi do dysharmonii przestrzennej. W celu zapewnienia ładu przestrzennego kluczowe jest utrzymanie wyraźnego podziału między terenami rolniczymi a obszarami zabudowy, a także ujednolicenie form architektonicznych. W procesie rozwoju gminy priorytetowym celem pozostaje wzmacnianie istniejących struktur osadniczych oraz zachowanie przestrzennego ładu i harmonii.

Często spotykane są również budynki o architekturze charakterystycznej dla tego regionu, zachowujące elementy tradycyjnego budownictwa. Zabudowa gminy odzwierciedla jej historyczne uwarunkowania oraz znaczenie rolnictwa w lokalnym życiu. Na terenie gminy można również znaleźć przykłady architektury rezydencjonalnej - dwory oraz założenia parkowe i folwarczne, które podkreślają jej historyczny charakter.

Historia gminy Kowiesy ściśle wiąże się z dziejami południowego Mazowsza. Początkowo, w XV wieku, obszar ten należał do województwa rawskiego, które utworzono z ziem rawskiej i sochaczewskiej przyłączonych do Korony. Zmiany administracyjne rozpoczęły się po trzecim rozbiórze Polski, kiedy tereny te znalazły się pod zaborem pruskim jako część departamentu warszawskiego. W Księstwie Warszawskim nadal obowiązywały pruskie podziały administracyjne, a najniższy szczebel administracji stanowiły parafie. Następnie, w Królestwie Polskim, departament warszawski przekształcono w województwo mazowieckie, które ostatecznie zastąpiono gubernią warszawską. W XIX wieku teren obecnej gminy Kowiesy znalazł się w powiecie skierniewickim, co związane było z nowym podziałem administracyjnym po upadku powstania styczniowego. Po odzyskaniu niepodległości obszar przynależał kolejno do województw warszawskiego, łódzkiego oraz skierniewickiego, a od 1973 roku stanowi jednostkę administracyjną jako gmina Kowiesy. Przemiany historyczne, szczególnie w XIX wieku, miały duży wpływ na zmiany społeczno-gospodarcze, w tym na strukturę agrarną oraz powstawanie nowych wartości kulturowych. Na terenie gminy przez wieki powstały liczne obiekty architektoniczne, które do dziś są uznawane za zabytki. Część z nich wpisano do rejestru zabytków, inne znajdują się w ewidencji konserwatorskiej lub są stanowiskami archeologicznymi. Te obiekty wymagają ochrony i odpowiedniego zachowania, zgodnie z obowiązującym prawem. Ważne jest, aby polityka przestrzenna gminy uwzględniała zasady ochrony dóbr kulturowych i zapewniała ich właściwą ekspozycję w przestrzeni publicznej.

Na terenie gminy Kowiesy w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego nie wyznaczono stref ochrony konserwatorskiej ani stref ochrony ekspozycji dla miejscowości: Lisna, Wola Pękoszewska, Chrzczonowice, Nowy Wylezin, Jeruzal, Paplin, Zawady, Wymysłów, Ulaski, Chojnatka. Ponadto Na terenie gminy Kowiesy realizacje prac ziemnych wymagają prowadzenia nadzoru archeologicznego. W Lisnej obowiązek ten dotyczy wyznaczonych stref stanowisk archeologicznych i wiąże się również z koniecznością przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych. W Woli Pękoszewskiej nadzór archeologiczny jest wymagany zarówno na terenie stanowiska archeologicznego, jak i w promieniu 150 m od jego granic. W Jeruzalu wszystkie prace ziemne realizowane w granicach strefy ochrony stanowiska archeologicznego podlegają takiemu nadzorowi, podobnie jak w Paplinie, gdzie obejmuje on obszary stanowisk archeologicznych.

Tabela 1. Wykaz stref ochrony konserwatorskiej, ochrony ekspozycji i ochrony archeologicznej wyznaczonych w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego Gminy Kowiesy

L.P.	MPZP	Strefa ochrony
1.	ZMIANA MIEJSCOWEGO PLANU OGÓLNEGO ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY <i>Uchwała Nr VII/33/99 z dnia 4 marca 1999 r.</i>	Wszelkie działania inwestycyjne należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w strefach ochrony konserwatorskiej: – od obszaru A24UO/UK; – 100 m od obszaru C22OS; – 100 m od obszaru D14ZP.

	ZMIANA ZMIANY MIEJSCOWEGO PLANU OGÓLNEGO ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY <i>Uchwała Nr XXXV/185/21 Z dnia 26 października 2021 r.</i> ZMIANA ZMIANY MIEJSCOWEGO PLANU OGÓLNEGO ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY <i>Uchwała Nr XLIV/236/22 z dnia 28 czerwca 2022 r.</i>	Strefy pozostają bez zmian (jak wyżej). Strefy pozostają bez zmian (jak wyżej).
2.	ZMIANA MIEJSCOWEGO PLANU OGÓLNEGO ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY <i>Uchwała Nr XXII/120/2000 z dnia 29 grudnia 2000 r.</i>	Brak stref ochronnych.
3.	ZMIANA MIEJSCOWEGO PLANU OGÓLNEGO ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY <i>Uchwała Nr X/47/2003 z dnia 27 czerwca 2003 r. z późn. zm - uchwała nr LII/280/23</i>	We wsi Paplin wyznacza się obszary powierzchniowej eksploatacji surowców mineralnych oznaczone symbolem 1_PE. W związku z obecnością stanowiska archeologicznego w sąsiedztwie tej działki, na jej terenie podczas prowadzenia prac ziemnych wymagane jest ustanowienie nadzoru archeologicznego.
4.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO FRAGMENTÓW WSI: WOLA PĘKOSZEWSKA, TUROWA WOLA, PAPLIN, JERUZAL, LISNA, KOWIESY, GMINA KOWIESY <i>Uchwała Nr XI/53/07</i>	§ 19. 1. W obszarach objętych planem położonych we wsiach: Lisna i Wola Pękoszewska, występują stanowiska archeologiczne objęte ochroną konserwatorską. 2. W obrębie stanowisk archeologicznych, prace ziemne związane z zabudową i zagospodarowaniem terenu wymagają przeprowadzenia wyprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych na warunkach

	z dnia 29 listopada 2007 r.	określonych w przepisach odrębnych. 3. Wokół stanowisk archeologicznych — 150,0 m od granic stanowiska archeologicznego, ustala się strefę ochrony stanowiska archeologicznego, objętą nadzorem archeologicznym. 4. Realizacja inwestycji na obszarach objętych nadzorem archeologicznym wymaga sprawowania nadzoru archeologicznego w trakcie prac ziemnych. § 20. 1. Fragment obszaru planu we wsi Turowa Wola — teren o symbolu 20.3 Ul, fragment terenu o symbolu 20.2 MNu i terenu 20.4 KD, objęty jest granicą ochrony zabytkowej i ekologicznej parku, wpisanej do rejestru zabytków na mocy decyzji nr 499 z dnia 16 września 1978 roku. 2. W terenach objętych granicą ochrony zabytkowej i ekologicznej parku, zgodnie z rysunkiem planu, wszelkie realizacje związane z zabudową terenu i zagospodarowaniem podlegają nadzorowi konserwatorskiemu zgodnie z przepisami odrębnymi.
5.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, CZĘŚCI WSI LISNA <i>Uchwała Nr XVI/84/12 z dnia 29 marca 2012 r.</i>	W obrębie objętym planem ze względu na uwarunkowania nie ustala się zasad i warunków ochrony zabytków, dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej.
6.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, CZĘŚCI WSI LISNA <i>Uchwała Nr XVI/85/12 z dnia 29 marca 2012 r.</i>	W obszarze objętym planem, ze względu na uwarunkowania nie ustala się zasad i warunków ochrony zabytków, dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej.
7.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, DLA CZĘŚCI WSI: WOLA PĘKOSZEWSKA, CHRZCZONOWICE	W obszarze planu ze względu na uwarunkowania, nie ustala się zasad i warunków ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego.

	<i>Uchwała Nr XXIX/176/13 z dnia 20 czerwca 2013 r.</i>	
8.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, TERENY CZĘŚCI WSI KOWIESY I JERUZAL <i>Uchwała Nr XXIX/175/13 z dnia 20 czerwca 2013 r.</i>	W strefie ochrony stanowiska archeologicznego (w granicach obszaru planu we wsi Jeruzal), realizacja inwestycji wymagająca prac ziemnych wymaga sprawowania nadzoru archeologicznego podczas wykonywania prac ziemnych.
9.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, FRAGMENT WSI WOLA PĘKOSZEWSKA <i>Uchwała Nr XXIX/174/13 z dnia 20 czerwca 2013 r.</i>	W obszarze planu ze względu na uwarunkowania nie ustala się zasad i warunków ochrony zabytków, dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej oraz zasad kształtowania krajobrazu kulturowego.
10.	<i>MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, OBEJMUJĄCY FRAGMENTY WSI NOWY WYLEZIN</i> <i>Uchwała Nr XXXIV/198/13 z dnia 26 listopada 2013 r.</i>	Ze względu na uwarunkowania nie ustala się zasad i warunków ochrony zabytków, dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej oraz zasad kształtowania krajobrazu kulturowego.
11.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, OBEJMUJĄCY FRAGMENT WSI CHRZCZONOWICE <i>Uchwała Nr XXXI/181/17 z dnia 25 sierpnia 2017 r.</i>	W obszarze planu nie występują obiekty zabytkowe, dobra kultury współczesnej ani krajobraz kulturowy i ze względu na te uwarunkowania nie określa się zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
12.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA	W obszarze planu nie występują obiekty zabytkowe, dobra kultury współczesnej ani krajobraz kulturowy i ze względu

	PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, OBEJMUJĄCY FRAGMENT WSI: WOLA PĘKOSZEWSKA, PAPLIN, WYMYSŁÓW, ULASKI, ZAWADY <i>Uchwała Nr XLIII/249/18 z dnia 20 września 2018 r.</i>	na te uwarunkowania nie określa się zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
13.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, OBEJMUJĄCY FRAGMENTY WSI WOLA PĘKOSZEWSKA I ZAWADY <i>Uchwała Nr XLIII/250/18 z dnia 20 września 2018 r.</i>	W obszarze planu nie występują tereny lub obiekty podlegające ochronie, dobra kultury współczesnej, krajobrazy kulturowe oraz nie wyznacza się obszarów przestrzeni publicznych i ze względu na te uwarunkowania nie określa się granic i sposobów ich zagospodarowania z zastrzeżeniem ust. 3. 2. Teren oznaczony jako U we wsi Wola Pękoszewska, w całości znajduje się na terenie stanowiska archeologicznego. 3. Na obszarze lokalizacji stanowiska archeologicznego, o którym mowa w ust. 2 przy realizacji robót ziemnych lub dokonywaniu zmiany charakteru dotychczasowej działalności, należy przeprowadzić badania archeologiczne zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.
14.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, OBEJMUJĄCY FRAGMENT WSI JERUZAL <i>Uchwała Nr X/47/19 z dnia 24 czerwca 2019 r.</i>	W obszarze planu nie występują obiekty zabytkowe, dobra kultury współczesnej ani krajobraz kulturowy i ze względu na te uwarunkowania nie określa się zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
15.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY OBEJMUJĄCY FRAGMENTY WSI: CHOJNATKA, NOWY WYLEZIN I ZAWADY <i>Uchwała Nr XXIV/123/20 z dnia 17 września 2020 r.</i>	W obszarze planu nie występują obiekty zabytkowe, dobra kultury współczesnej ani krajobraz kulturowy i ze względu na te uwarunkowania nie określa się zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
16.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA	W obszarze planu nie ustala się zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych,

	PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY, OBEJMUJĄCY FRAGMENTY WSI ZAWADY I WOLA PĘKOSZEWSKA <i>Uchwała Nr LII/281/23 z dnia 28 lutego 2023 r.</i>	oraz dóbr kultury współczesnej ze względu na ich niewystępowanie.
17.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KOWIESY OBEJMUJĄCY FRAGMENT MIEJSCOWOŚCI ZAWADY <i>Uchwała Nr V/32/24 z dnia 30 września 2024 r.</i>	W planie zagospodarowania przestrzennego nie określa się obiektów dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej - ze względu na ich brak w obszarze planu.

Wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej ma na celu ochronę, utrzymanie i zachowanie najwartościowszych elementów i układów zabytkowych oraz kulturowo-krajobrazowych. Nie wyklucza to wprowadzenia nowej funkcji, nowej zabudowy lub modernizacji starej, jednakże z zachowaniem wymogów konserwatorskich, w sposób harmonijny i zgodny z zabytkowym charakterem sąsiedniej zabudowy oraz krajobrazu. Przy ustalaniu warunków konserwatorskich należy kierować się następującymi zasadami:

- utrwalenie dotychczasowej formy przestrzennej wsi w sytuacji niewielkiego nawarstwienia w stosunku do formy pierwotnej;
- ochrona terenów przed niekontrolowaną, pod względem estetyki architektonicznej, zabudową niedostosowaną do środowiska kulturowego;
- wyeliminowanie czynników degradujących układy historyczne jednostek osadniczych;
- adaptacja i modernizacja elementów zabudowy i krajobrazu do potrzeb współczesnych;
- zagospodarowanie obiektów opuszczonych;
- rewaloryzacja wartości krajobrazowych, zachowanie i adaptacja dawnych zagród chłopskich i folwarków stanowiących wartości historyczne i krajobrazowe;
- wyeksponowanie regionalnej odrębności terenu;
- ochrona historycznego układu przestrzennego i komunikacyjnego jednostek osadniczych;
- nową zabudowę projektować indywidualnie o podwyższonych kryteriach dostosowania, mając na uwadze dostosowanie do otoczenia oraz zachowanie równowagi elementów krajobrazu historycznego tego regionu.

5.2.4 Krajobraz kulturowy

Tereny dzisiejszej gminy Kowiesy, mające bogatą przeszłość historyczną, są świadectwem różnorodności stylów architektury i budownictwa, od gotyckiego począwszy. Na terenie gminy znajduje się wiele obiektów o znaczeniu zabytkowym, które zostały ujęte w „Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kowiesy”, przyjętej Zarządzeniem Nr 67/2014 Wójta Gminy Kowiesy z dnia 30 grudnia 2014 roku.

W gminie Kowiesy ochroną prawną objęto szereg zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do najważniejszych należą:

- Kościół pod wezwaniem św. Marcina, znajdujący się we wsi Chojnata. Jest to kościół murowany, posiadający cechy gotyku mazowieckiego, wpisany do rejestru zabytków na mocy decyzji nr 529-XII-15 z dnia 8 kwietnia 1950 roku oraz decyzji nr 274/204 z dnia 29 grudnia 1967 roku.
- Drewniana dzwonnica we wsi Chojnata, posadowiona na niskiej podmurówce, wpisana do rejestru zabytków decyzją nr 884/252 z dnia 29 grudnia 1967 roku.
- Cmentarz przykościelny we wsi Chojnata, otoczony murem i zadrzewiony starodrzewem, wpisany decyzją nr 906A z dnia 22 stycznia 1993 roku.
- Dwór we wsi Chojnata, uwzględniony w rejestrze zabytków na podstawie decyzji nr 612A z dnia 28 lipca 1983 roku.
- Park o charakterze kwaterowym we wsi Chojnata, pochodzący z 1812 roku, wpisany do rejestru zabytków wraz ze strefą ochrony ekologicznej decyzją nr 498A z dnia 16 września 1978 roku.
- Kościół parafialny pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża w Jeruzalu, wpisany decyzją nr 889/257 z dnia 29 grudnia 1967 roku, wraz z drewnianą dzwonnica.

Dodatkowo, do rejestru zabytków wpisano parki i zespoły dworskie we wsiach Paplin, Wola Pękoszewska, Turowa Wola oraz Wędrogów. W gminnej ewidencji zabytków znalazły się także takie obiekty, jak plebanie, dwory, kapliczki oraz cmentarze z różnych epok, w tym cmentarz mariawicki w Wólce Jeruzalskiej i cmentarz ewangelicko-augsburski we wsi Stary Wylezin.

5.2.5 Dziedzictwo niematerialne

Na terenie gminy Kowiesy niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się w lokalnych tradycjach, zwyczajach oraz aktywności społeczności, które pielęgnują pamięć o historii regionu. Choć brak jest oficjalnych wpisów z gminy Kowiesy na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego prowadzonej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, lokalne instytucje i organizacje podejmują inicjatywy mające na celu zachowanie i promocję dziedzictwa kulturowego. Wśród instytucji i organizacji kultywujących lokalne tradycje i zwyczaje można wyróżnić:

- 1) Gminną Bibliotekę Publiczną w Kowiesach** - odgrywa istotną rolę w kultywowaniu lokalnej kultury i tradycji. Organizuje różnorodne wydarzenia kulturalne, takie jak koncerty poezji śpiewanej czy projekty artystyczne, które angażują mieszkańców i promują lokalne dziedzictwo. Ponadto, biblioteka gromadzi dokumenty życia społecznego gminy, w tym wycinki prasowe, foldery, zdjęcia i broszury, co przyczynia się do zachowania pamięci o lokalnych wydarzeniach i tradycjach.
- 2) Koło Gospodyń Wiejskich „Kowiesy w Szpilkach”** - to dynamiczna grupa, która angażuje się w różnorodne inicjatywy społeczne i kulturalne. Koło zorganizowało m.in. konkurs plastyczny „Bezpieczna droga do domu” we współpracy z Wójtem Gminy Kowiesy oraz wzięło udział w akcji z okazji Światowego Dnia Szpilek, promując świadomość społeczną i integrację mieszkańców.

- 3) Koło Gospodyń Wiejskich „Wyleziniaki” z Nowego Wylezina** - to prężnie działająca organizacja, która aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym gminy Kowiesy, promując lokalne tradycje, kuchnię i integrując społeczność. „Wyleziniaki” regularnie prezentują lokalny folklor poprzez występy muzyczne. Koło odnosi sukcesy również w dziedzinie kulinarnej. Podczas Pikniku Funduszy Europejskich w Miedniewicach w 2019 roku zdobyło I miejsce w konkursie kulinarnym dla kół gospodyń wiejskich z powiatu skierniewickiego. „Wyleziniaki” aktywnie promują lokalne produkty i tradycje kulinarne. Na stoiskach podczas dożynek prezentują przetwory owocowe, ciasta i inne regionalne specjały, co przyciąga wielu odwiedzających i promuje dziedzictwo kulinarne gminy.
- 4) Koło Gospodyń Wiejskich w Lisnej** – organizuje różnorodne wydarzenia, takie jak wyjazdy na festyny ludowe czy też kursy gastronomiczne. Członkinie swoje specjały prezentują na imprezach gminnych i powiatowych. Reprezentują gminę na Dożynkach Powiatowych, Łódzkim Wojewódzkim Jarmarku Wojewódzkim, Skierniewickim Świącie Kwiatów Owoców i Warzyw oraz wielu innych. Stoisko Koła Gospodyń przyciąga amatorów smacznych potraw, nawiązujących do specjałów kuchni staropolskiej. Członkinie koła aktywnie włączają się w organizację wszystkich uroczystości religijnych i wydarzeń z życia parafii. Chętnie spotykają się przy biesiadnym stole z okazji świąt i Dnia Kobiet. Swoją radą i pomocą wspierają działania władz gminnych.
- 5) Koło Gospodyń Wiejskich w Paplinie** – organizuje różnorodne wydarzenia, takie jak wyjazdy na festyny ludowe czy też kursy gastronomiczne. Członkinie swoje specjały prezentują na imprezach gminnych i powiatowych. Reprezentują gminę na Dożynkach Powiatowych, Łódzkim Wojewódzkim Jarmarku Wojewódzkim, Skierniewickim Świącie Kwiatów Owoców i Warzyw oraz wielu innych. Członkinie KGW należą również do Stowarzyszenia Rozwoju Gminy Kowiesy, które powstało w marcu 2006 roku i jest bardzo aktywne. Głównym celem działalności stowarzyszenia jest wspieranie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju społecznego, kulturalnego i gospodarczego gminy, a także aktywizacja społeczna i gospodarcza mieszkańców wsi.
- 6) Koło Gospodyń Wiejskich w Jeruzalu** – organizuje kursy gastronomiczne. Koło istnieje od 1979 r., a działalność koła prezentowana jest na Dożynkach Powiatowych, Łódzkim Wojewódzkim Jarmarku Wojewódzkim, Skierniewickim Świącie Kwiatów Owoców i Warzyw oraz wielu innych.
- 7) Koło Gospodyń Wiejskich w Woli Pękoszewskiej** – na początku swojej działalności (lata 70-te i 80-te) koło organizowało liczne kursy, między innymi kurs pieczenia, garmażerki, przetworów owocowo-warzywnych, układania kwiatów, szycia, prowadzone przez doświadczonych instruktorów. Przepisy na pyszne ciasta przechowywane są do dnia dzisiejszego i służą młodszym gospodyniom. Kursy kończyły się wspólnymi spotkaniami i prezentacją nabytych umiejętności. Obecnie koło organizuje wyjazdy na festyny ludowe. Członkinie koła biorą czynny udział w kursach gastronomicznych. Swoje specjały prezentują na imprezach gminnych i powiatowych. Chętnie włączają się w coroczną imprezę gminną „Jabłuszko” oraz reprezentują gminę na Dożynkach Powiatowych, Łódzkim Wojewódzkim Jarmarku Wojewódzkim, Skierniewickim Świącie Kwiatów Owoców i Warzyw oraz wielu innych. Stoisko Koła Gospodyń przyciąga amatorów smacznych potraw, nawiązujących do specjałów kuchni staropolskiej. Członkinie koła aktywnie włączają się w organizację wszystkich uroczystości religijnych i wydarzeń z życia parafii. Chętnie spotykają się przy biesiadnym stole z okazji świąt i Dnia Kobiet. Swoją radą i pomocą wspierają działania władz gminnych.
- 8) Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Kowiesy** – przekazuje dzieciom, młodzieży oraz dorosłym historie własnego regionu, wspiera i promuje lokalną twórczość ludową, promuje lokalne potrawy regionalne, tworzy i promuje grupy folklorystyczne, kultywuje lokalne obrzędy i zwyczaje, jak również promuje rękodzieło ludowe.

- 9) **Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Turowa Wola i okolic** - założone w 2006 roku, skupia się na działalności oświatowej oraz propagowaniu działań proekologicznych i ukazywaniu piękna przyrody najbliższej okolicy.
- 10) **Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Stary Wylezin** - prowadzi działania na rzecz aktywizacji społecznej i gospodarczej mieszkańców wsi, promując wyroby rękodzieła artystycznego oraz wspierając rozwój społeczny i kulturalny gminy Kowiesy.

5.2.6 Zabytki nieruchome

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W podrozdziale 5.3 znajduje się Tabela 2, będąca wykazem zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków zlokalizowanych na obszarze Gminy Kowiesy oraz Tabela 3, przedstawiająca wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych z terenu gminy Kowiesy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych województwa łódzkiego.

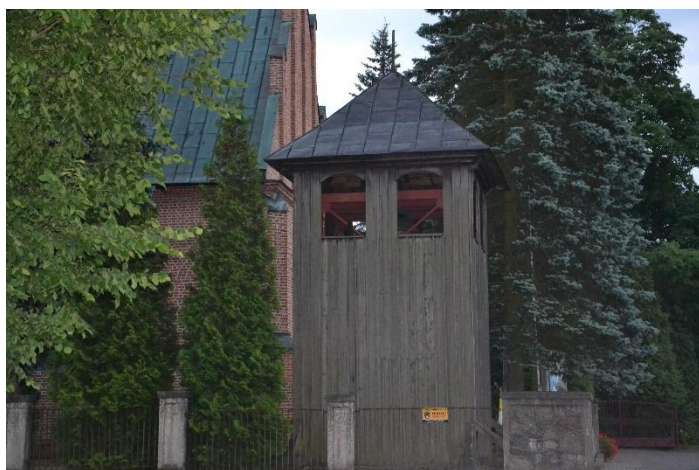
Kościół**Kościół parafii rzymsko-katolickiej pw. św. Marcina w Chojnacie – Nr rejestru – 274/204 z dnia 29.12.1967 r.****Chojnata kościół pw. św. Marcina.****Ambona w kształcie łodzi z końca XVIII w.**

Źródło: <https://oczamiduszy.pl/gallery/chojnata/>.

Parafia w Chojnacie powstała w XIII wieku. Pierwsza świątynia, prawdopodobnie drewniana, została wzniesiona i wyposażona w 1278 roku z inicjatywy księcia mazowieckiego Bolesława. Można przypuszczać, że w 1334 roku, dzięki funduszom władców Mazowsza, wybudowano murowany kościół z cegły, który, według tradycji, obecnie pełni funkcję prezbiterium. Świątynia wyróżniała się cechami charakterystycznymi dla lokalnego gotyku wiślano-bałtyckiego. Od XIV wieku aż do czasu objęcia tych terenów przez zaborców pruskich, kościół znajdował się pod opieką benedyktynów z Lubinia, którzy prowadzili posługę duszpasterską. Według dokumentacji wizytatora z 1603 roku, benedyktyni nadal zajmowali się duszpasterstwem, jednak stan kościoła pod wezwaniem św. Marcina biskupa był niezadowolający. Przy parafii funkcjonowała również szkoła parafialna.

Ze względu na zły stan pierwotnej budowli, w latach 1612–1623, z fundacji Stanisława Zawadzkiego, notariusza Ziemi Sieradzkiej, wzniesiono nowy kościół, który przetrwał do dziś. O nowoczesnym charakterze świątyni świadczy zarówno technika wątku murów, jak i tablica fundacyjna umieszczona w ścianie zachodniej. Nawę wykonano w interesującej technice drewnianego szkieletu, który obmurowano cegłą zarówno od zewnątrz, jak i od wewnątrz. W 1636 roku budowlę konsekrował biskup pomocniczy poznański, Jan Baykowski. Pod koniec XIX wieku, według projektu architekta Józefa Dziekońskiego, do kościoła dobudowano drewniany chór.

Na obszarze przynależącym do parafii, poza głównym budynkiem kościoła, znajduje się drewniana dzwonnica o konstrukcji słupowej, zbudowana na planie czworokąta, wyposażona w dach o formie namiotowej, spłaszczonej. Dodatkowo, na terenie tym usytuowane są dwie plebanie: starsza, wzniesiona w 1850 roku oraz nowsza, obecnie użytkowana, wybudowana w roku 1980.

Dzwonnica kościoła parafialnego w Chojnacie.

Tablica fundatora kościoła, St. Zawadzkiego.

Źródło: <https://oczamiduszy.pl/gallery/chojnata/>.

Obecnie kościół składa się z murowanego prezbiterium w kształcie wydłużonego prostokąta, pochodzącego z 1334 roku oraz drewnianej, obmurowanej nawy z XVII wieku. Na zewnątrz świątynię zdobią charakterystyczne dla gotyku przypory oraz gzymsy wieńczące ściany. Na szczycie fasady znajdują się sterczyny, zwieńczone dekoracyjnymi wieżyczkami. W początkach XIX wieku zbudowano organy, które służą wiernym do dziś. W ołtarzu głównym, w retabulum, znajduje się obraz Matki Bożej Dobrej Opieki, sprowadzony z Monte Cassino pod koniec XVI wieku, zasłaniany wizerunkiem św. Marcina biskupa, patrona parafii. W bocznych ołtarzach można zobaczyć obrazy św. Józefa z Dzieciątkiem oraz Matki Bożej Różańcowej (w lewym), a także Przemienienia Pańskiego i św. Marcina (w prawym). Na ścianach bocznych zawieszono stacje Drogi Krzyżowej, będące przykładem malarstwa ludowego. Witraże w oknach mają współczesny charakter figuralny, a wewnątrz świątyni zdobi polichromia. Na sklepieniu prezbiterium przedstawiono wizerunki Ewangelistów z symbolami apokaliptycznymi, natomiast na ścianie bocznej można zobaczyć św. Marcina oraz dwóch aniołów. Na plafonie nawy widnieje

wyobrażenie Trójcy Świętej.

Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Jeruzalu – Nr rejestru – 889/257 z dnia 29.12.1967r

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy

Kościół parafialny w Jeruzalu, założony pod koniec XIII wieku przez biskupa poznańskiego Jana Herbut, posiada bogatą historię sięgającą średniowiecza. Pierwsze wzmianki o drewnianej świątyni pochodzą z 1290 roku. W 1603 roku w miejscowości istniał drewniany kościół pod wezwaniem św. Mikołaja, przy którym funkcjonowała szkołka parafialna. W 1630 roku zbudowano kolejną, także drewnianą świątynię, która została konsekrowana w 1636 roku przez biskupa pomocniczego poznańskiego Jana Baykowskiego. W 1798 roku, na terenie dawnego cmentarza, naprzeciwko starej świątyni, wybudowano obecny murowany kościół pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Św. Fundatorami kościoła byli Józef i Franciszka Niemiryczowie, a budowę kierował Antoni Garczyński. Świątynię zaprojektowano w stylu barokowo-klasycystycznym, co podkreśla jej tradycyjny charakter.

Fasada świątyni jest dwukondygnacyjna, ozdobiona filarami i półkolumnami, z klasycystycznym portalem w centralnym miejscu. Wnętrze kościoła, jednonawowe, wyróżnia się pilastrami zdobiącymi ściany oraz płaskim stropem udekorowanym malowidłami. Wyposażenie wnętrza ma głównie charakter klasycystyczny. Na szerokości całej ściany frontowej znajduje się balkon chóru muzycznego z drewnianym prospektem organowym z przełomu XVIII i XIX wieku, który obecnie pełni funkcję dekoracyjną, ponieważ został zastąpiony organami cyfrowymi. W prezbiterium, zakończonym półkoliście, usytuowano główny ołtarz z osiemnastowiecznym krucyfiksem, natomiast przy styku nawy i prezbiterium znajdują się ambona z przełomu XVIII i XIX wieku oraz drewniana chrzcielnica. W nawie umieszczono boczne ołtarze, w których znajdują się obrazy Matki Bożej Częstochowskiej i Jezusa Miłosiernego.

Kapliczki i kaplice

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Kapliczka z 1926 r. znajdująca się w miejscowości Jeruzal.

Źródło: LGD "Kraina Rawki".

Kapliczka z 1938 rok znajdująca się w miejscowości Nowy Wylezin.

Źródło: LGD "Kraina Rawki".

Kapliczka z 2003 r. znajdująca się w miejscowości Chełmce.

Kapliczka murowana z 1916 r., znajdująca się w miejscowości Chrzczonowice.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Kapliczka z 1854 r., znajdująca się w miejscowości Wola Pękoszewska.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Kapliczka z 1920 r., znajdująca się w miejscowości Wola Pękoszewska.

Źródło: LGD "Kraina Rawki".

Kapliczka z 1900 r., znajdująca się w miejscowości Wola Pękoszewska.

Kapliczka murowana XIX/XX w. – Budy Chojnackie
– obiekt wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji
Zabytków.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Kapliczka z 1956 r., znajdująca się w
miejscowości Turowa Wola.

Źródło: LGD "Kraina Rawki".

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Kapliczka murowana z 1850 r., znajdująca się w miejscowości Wólka Jeruzalska.

Cmentarze

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Cmentarz grzebalny rzymsko-katolicki z poł. XIX w., znajdujący się w miejscowości Chojnata obiekt wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Cmentarz przykościelny z 1798 r., znajdujący się w miejscowości Jeruzal.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Cmentarz Mariawicki powstały w I poł. XX w., znajdujący się w Wólce Jeruzalskiej. Obiekt jest wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.	Cmentarz grzebalny znajdujący się w miejscowości Jeruzal – obiekt jest wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.
Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.	Cmentarz ewangelicko-augsburski powstały w 1829 r., znajduje się w miejscowości Stary Wylezin. Obiekt jest wpisany w Gminnej Ewidencji Zabytków.
Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.	Mogiła zbiorowa powstała w 1944 r., znajdujący się w miejscowości Ulaski. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków – Nr 907 A – z dnia 22.12.1992 r.

Dwory**Zespół dworski w Woli Pękoszewskiej – Nr rejestru – 518 z dnia 16.09.1978 r.**

Dwór w Woli Pękoszewskiej – lata współczesne.

Dwór w Woli Pękoszewskiej w okresie okupacji.

Dwór w Woli Pękoszewskiej w okresie swojej świetności.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Dwór w Woli Pękoszewskiej, wzniesiony około 1825 roku, jest klasycystycznym budynkiem składającym się z trzech części: drewnianej parterowej, dwupiętrowej murowanej przybudówki z końca XIX wieku oraz frontowej części piętrowej z portykiem wspartym na jońskich kolumnach. Otacza go park krajobrazowy założony w 1800 roku, przekształcony w 1842 roku. Nad wejściem głównym widnieją kartusze herbowe rodów Górskich i Szembeków oraz inskrypcja z cytatem Jana Kochanowskiego i datą 1923 lub 1928.

Majątek przejęty w 1825 roku przez Franciszka Górskiego przez wiele lat pozostawał w rękach jego rodziny, stanowiąc ważny ośrodek życia polskiego. Dwór gościł wybitne postacie, takie jak Henryk Sienkiewicz czy Józef Chełmoński, który stworzył tam liczne dzieła. W czasie II wojny światowej budynek był częściowo zajęty przez niemiecką żandarmerię, jednak nadal pełnił funkcje konspiracyjne, skrywając magazyn broni Armii Krajowej oraz więzienie dla jeńców wojennych.

Po wojnie majątek uległ nacjonalizacji, a od 1955 roku w budynku funkcjonowała szkoła podstawowa, której nadano imię Józefa Chełmońskiego w 2002 roku. W 2006 roku dwór powrócił do prawowitych właścicieli.

Dwór w Turowej Woli- Nr rejestru – 916/284 z dnia 29.12.1967 r.

Dwór w Turowej Woli – lata współczesne

Pan Tadeusz, 1999r., reż. Andrzej Wajda

Pan Tadeusz, 1999r., reż. Andrzej Wajda

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy,
<https://stylowydwor.pl/pl/n/Dwor-w-Turowej-Woli/69>.

Dwór w Turowej Woli został wzniesiony z inicjatywy Edwarda Sieradzkiego w latach 1980-1982 na fundamentach dawnej siedziby rodziny Ostromeckich, pochodzącej z przełomu XVIII i XIX wieku. Proces przebudowy objął usunięcie wtórnych przybudówek, rekonstrukcję ściany zachodniej będącej główną ścianą nośną, a także modernizację ścian działowych. Wnętrza uzyskały nowy układ funkcjonalny, a wymianie podlegały także stropy i dach. Wokół posiadłości zaaranżowano przestrzeń, obejmującą między innymi nowo wybudowaną stajnię.

Dwór, wykonany z cegły i pokryty tynkiem, ma regularną bryłę opartą na planie prostokąta. Budowla jest podpiwniczona, parterowa, a mieszkalne poddasze zostało zwieńczone dachem czterospadowym, pokrytym gontem. Symetrycznie rozmieszczone okna typu powiekowego uzupełniają estetykę budynku. Elewacja frontowa posiada dziewięć osi, z których trzy centralne zostały wyróżnione czterokolumnowym portykiem tokańskim, zakończonym trójkątnym szczytem z oculusem. Na elewacji ogrodowej znajduje się otwarty taras. Układ wnętrz został zaprojektowany w duchu klasycystycznym, z symetrycznym rozmieszczeniem pomieszczeń, sienią oraz jadalnią umieszczonymi na osi budynku.

Dwór zyskał szczególne miejsce w polskiej kulturze filmowej – w jego wnętrzach powstawały takie produkcje, jak „Nad Niemnem”, „Pan Tadeusz”, „Panna z mokrą głową”, „Widziadło” czy „Panny i wdowy”.

Dwór murowany w Paplinie – Wojewódzka Ewidencja Zabytków

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Dwór został zbudowany w drugiej połowie XIX wieku. W 1913 roku, na mocy umowy kupna-sprzedaży, majątek przeszedł w ręce Henryka i Józefy Chlipalskich, którzy nabyli go od Jadwigi Rafalskiej, dotychczasowej właścicielki. W 1927 roku nieruchomość była już własnością Henryka Chlipalskiego juniora, a taki stan rzeczy utrzymywał się do momentu wybuchu II wojny światowej. Po zakończeniu działań wojennych w budynku utworzono szkołę podstawową, a część pomieszczeń przeznaczono na mieszkania dla nauczycieli. W latach dziewięćdziesiątych dwór pełnił funkcję obiektu mieszkalnego, jednak był w znacznym stopniu zdewastowany i zaniedbany.

Dwór murowany w Wędrogowie – Wojewódzka Ewidencja Zabytków

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy

Obecnie budynek jest murowany, wzniesiony na planie prostokąta z ryzalitami. Jest to obiekt piętrowy, podpiwniczony, z dachem dwuspadowym. Z zachowanych elementów dawnego charakteru wyróżnia się północny ryzalit, w którym znajduje się czterokolumnowy portyk, pełniący funkcję podpory dla balkonu.

Plebania

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Plebania murowana z 1929 r., znajdująca się w miejscowości Jeruzal. Obiekt jest wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Dzwonnica

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Dzwonnica powstała w XVIII/XIX w., znajdująca się w miejscowości Jeruzal. Obiekt wpisany do rejestru zabytków – Nr 890/258 z dnia 29.12.1967 r.

Parki

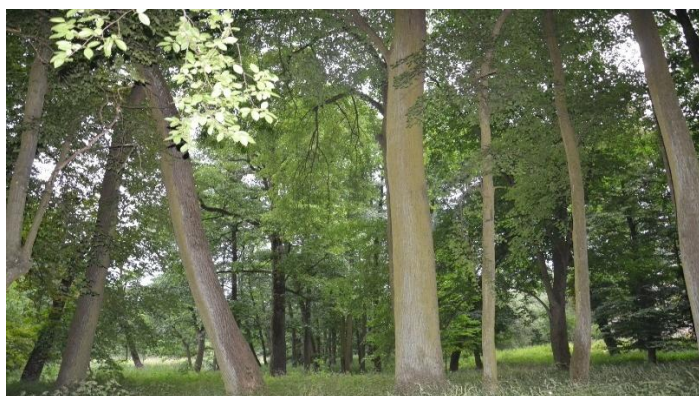
Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Park z I poł. XIX w., znajdujący się w miejscowości Chojnata. Wpisany jest do rejestru zabytków o Nr 498 z dnia 16.09.1978 r. Na obszarze parku znajduje się strefa ekologiczna.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Pozostałości parku krajobrazowego z 1900 r. Park znajduje się w miejscowości Lisna.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Park krajobrazowy z II poł. XIX w. Park znajduje się w miejscowości Paplin. Został on wpisany do rejestru zabytków – Nr 496 z dnia 16.09.1978 r. Na terenie parku znajduje się strefa ekologiczna.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Park geometryczny z XVIII/XIX w. Znajduje się w Turowej Woli. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków – Nr 499 z dnia 16.09.1978 r. Na terenie parku znajduje się strefa ekologiczna.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Park z II poł. XIX w. Znajduje się w miejscowości Wędrogów. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków – Nr 497 z dnia 16.09.1978 r. Na terenie parku znajduje się strefa ekologiczna.

Źródło: Urząd Gminy Kowiesy.

Park krajobrazowy z 1800 r. Znajduje się w Woli Pękoszewskiej. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków – Nr 495 z dnia 16.09.1978 r. Na terenie parku znajduje się strefa ekologiczna.

5.2.7 Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki ruchome to różnego rodzaju dzieła sztuki, reprezentujące snycerkę, rzeźbę kamienną, malarstwo, rzemiosło artystyczne które występują na terenie gminy Kowiesy pochodzą z różnych epok stylowych. Można je spotkać najczęściej w kościołach oraz wnętrzach przydrożnych kapliczek.

Szczegółowy wykaz zabytków ruchomych objętych wpisem do rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się w rozdziale 5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

Źródło: https://oczamiduszy.pl/gallery/chojnata/	Wypożyczenie kościoła p.w. św. Marcina w Chojnacie Wypożyczenie świątyni pochodzi z XVIII i XIX stulecia, jest wśród niego m.in. monstrancja z 1767 r., oraz dwa kielichy mszalne, z początku XVIII wieku z wyrytymi postaciami Trzech Króli, wykonane w stylu barokowym. Na zdjęciu obok znajduje się obraz Matki Boskiej Dobrej Opieki z XVI w.

5.2.8 Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Kowiesy. Teren gminy jest stosunkowo słabo reprezentowany przez zabytki z epoki prehistorycznej z uwagi na ukształtowanie terenu i duże zalesienie nie sprzyjające zasiedleniu przez człowieka. Na terenie województwa Łódzkiego, zgodnie z wynikami badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), oszacowano około 25 000 stanowisk archeologicznych. Spośród nich 14 233 zostały wpisane do rejestru zabytków. Najwięcej takich stanowisk znajduje się w powiatach: wieluńskim (32), piotrkowskim (18), łowickim (14) oraz sieradzkim (11). Najmniej stanowisk zarejestrowano w powiatach łaskim i radomszczańskim, gdzie do rejestru wpisano po 2 stanowiska. W pozostałych powiatach liczba wpisanych obiektów mieści się w przedziale od 3 do 8. Na obszarze gminy Kowiesy zlokalizowano 15 stanowisk archeologicznych, które zostały ujęte w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, jednak żadne z nich nie figuruje w Rejestrze Zabytków.

Prace badawcze, których celem jest odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego, prowadzone od lat na terenie gminy Kowiesy. W tabeli 5 zestawiono zewidencjonowane stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa łódzkiego.

Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji – badań archeologicznych lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

W myśl Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. W myśl cytowanej ustawy wszystkie zabytki archeologiczne podlegają ochronie i opiece bez względu na stan ich zachowania. Jako szczególnie cenne wyróżnia się pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

W celu ochrony zabytków archeologicznych, na obszarach ich występowania, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi/pracami budowlanymi, wymagane jest pozwolenie na prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków - przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie zawsze będzie on odpowiadać dokładnemu zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Obiekty archeologiczne mogą zalegać także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Nowelizacja ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprowadza istotne zmiany, które zrewolucjonizują dotychczasowe prawo planistyczne. Jedną z kluczowych nowości jest ustanowienie instytucji planu ogólnego, który zastępuje dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Ochrona zabytków nieruchomych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego/planie ogólnym gminy, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowym planie odbudowy uwzględnia w szczególności ochronę zabytków nieruchomych objętych formami ochrony, o których mowa w artykule 7, oraz zabytków ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, warunkach zabudowy, zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. W uchwałach określających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, ochronę innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych i plany ochrony parków krajobrazowych. W przypadku posiadania gminnego programu opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów ogólnych gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Niezbędne jest zatem określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do umieszczenia w rejestrze lub ewidencji, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* [1].

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1 Zabytki nieruchome

Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego zlokalizowanych na obszarze Gminy Kowiesy

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Nr	Data wpisu
1.	Chojnata	Kościół parafii rzymsko-katolickiej pw. świętego Marcina	Chojnata 27, 96-111 Kowiesy	274/204	29.12.1967r.
2.	Chojnata	Cmentarz przykościelny	Chojnata 96-111 Kowiesy	906A	22.01.1993r.
3.	Chojnata	Dzwonnica kościoła parafialnego w Chojnacie	Chojnata 27 96-111 Kowiesy	884/252	29.12.1967r.
4.	Chojnata	Dwór murowany z I poł. XIX w.	Chojnata 25 96-111 Kowiesy	612	28.07.1983r.
5.	Chojnata	Park + strefa ochrony ekologicznej	Chojnata 96-111 Kowiesy	498	16.09.1978
6.	Jeruzal	Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Jeruzal 96-111	889/257	29.12.1967r.
7.	Jeruzal	Cmentarz przykościelny	Jeruzal 96-111 Kowiesy	963 A	18.04.1994
8.	Jeruzal	Dzwonnica drewniana z XVIII/XIX w.	Jeruzal 96-111 Kowiesy	890/258	29.12.1967r.
9.	Paplin	Park krajobrazowy + strefa ochrony ekologicznej	Paplin 96-111 Kowiesy	496	16.09.1978r.
10.	Turowa Wola	Park Geometryczny + strefa ochrony ekologicznej	Turowa Wola 96-111 Kowiesy	499	16.09.1978r.
11.	Turowa Wola	Dwór z XVIII/XIX w.	Turowa Wola 96-111 Kowiesy	916/284	29.12.1967r.
12.	Ulaski	Mogiła Zbiorowa z 1944r.	Ulaski 96-111 Kowiesy	907 A	22.12.1992r.
13.	Wędrogów	Park + strefa ochrony ekologicznej	Wędrogów 18 96-111 Kowiesy	497	16.09.1978r.
14.	Wola Pękoszewska	Zespół dworski z 1823 r.	Wola Pękoszewska 96-111 Kowiesy	518	30.01.1979r.
15.	Wola Pękoszewska	Park Krajobrazowy + strefa ochrony ekologicznej	Wola Pękoszewska 96-111 Kowiesy	495	16.09.1978r.
16.	Wola Pękoszewska	Dawny parnik	Gmina Kowiesy, nr działki: 83	518	30.01.1979

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Nr	Data wpisu
17.	Wola Pękoszewska	Obora murowana w zespole dworskim	Wola Pękoszewska, gmina Kowiesy	518	30.01.1979
18.	Wola Pękoszewska	Spichlerz w zespole dworskim (nie istnieje)	Wola Pękoszewska, gmina Kowiesy	518	30.01.1979

Źródło: Dane uzyskane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, 2025r.

Tabela 3. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomości z terenu gminy Kowiesy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomości województwa łódzkiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru zabytków	Uwagi
1.	Chojnata	Cmentarz grzebalny rzymsko-katolicki, poł. XIX w.	Parafia p.w. św. Marcina Chojnata 96-111 Kowiesy	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
2.	Jeruzal	Cmentarz grzebalny rzymsko-katolicki ok. 1800 r.	Jeruzal 96-111	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
3.	Jeruzal	Kapliczka murowana, 1927r.	Jeruzal nr 75 96-111 Kowiesy	Wojewódzka Ewidencja zabytków	
4.	Lisna	Droga brukowa z I poł. XX w.	ok. 1 km za dworem	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
5.	Lisna	Droga brukowa z 1900 r.	245 m od Lisnej w kierunku Psary	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
6.	Lisna	Droga kamienna z lat 20 XX w.	fragment dz. nr 50	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
7.	Lisna	Droga kamienna z lat 20 XX w.	dz. nr 65	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
8.	Paplin	Dwór nr 57 murowany, z II poł. XIX w.	Paplin 96-111 Kowiesy	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
9.	Stary Wylezin	Cmentarz Ewang.-Augsburski, ok. 1829r.	Stary Wylezin 96-111	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
10.	Turowa Wola	Stajnia murowana z XVIII/XIX w.	nr 18	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
11.	Wędrogów	Dwór murowany, II poł. XIX w.	Wędrogów 96-111 Kowiesy	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
12.	Wólka Jeruzalska	Plebania, XVIII/XIX w.	Wólka Jeruzalska 96-111 Kowiesy	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	
13.	Wólka Jeruzalska	Cmentarz Mariawicki, I poł. XX w.	Wólka Jeruzalska 96-111 Kowiesy	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	

Źródło: Dane uzyskane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, 2025r.

5.3.2 Zabytki ruchome

Na terenie gminy Kowiesy zgodnie z informacją Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.

5.3.3 Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Kowiesy znajdują się następujące stanowiska archeologiczne, ujęte w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków (żadne ze stanowisk nie figuruje w Rejestrze Zabytków Województwa Łódzkiego):

- a) Obszar AZP 64-60: 1-4, 6,
- b) Obszar AZP 63-60: 18-22
- c) Obszar AZP 63-61: 5
- d) Obszar AZP 64-61: 1-4

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 r. [1]. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

Zakres gminnej ewidencji zabytków obejmuje:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- stanowiska archeologiczne;
- historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne miasta;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (prezydenta miasta, burmistrza) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. *w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* [17]. Gminna ewidencja nie jest dokumentem zamkniętym; winna być uzupełniana, aktualizowana i weryfikowana. Ewidencją zostały objęte zespoły i obiekty o istotnych lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych.

Gmina Kowiesy posiada opracowaną Gminną Ewidencję Zabytków przyjętą Zarządzeniem Nr 67/2014 Wójta Gminy Kowiesy z dnia 30 grudnia 2014 roku. Poniżej zestawiono wykaz wszystkich obiektów i układów zabytkowych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Kowiesy.

Tabela 4. Wykaz obiektów gminnej ewidencji zabytków Gminy Kowiesy

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Rejestr zabytków	Lokalizacja Nr działki
1	Budy Chojnackie	Kapliczka	-	Budy Chojnackie dz. nr 54 Obok posesji nr 25 (przed lasem)
2	Chojnata	Kościół Parafii Rzymsko – Katolickiej p.w. Świętego Marcina	Nr 274/204 z dnia 29.12.1967r.	dz. nr 94
3		Cmentarz przykościelny	Nr 906A z dnia 22.01.1993r.	dz. nr 94
4		Dzwonnica Kościoła parafialnego w Chojnacie	Nr 884/285 z dnia 29.12.1967r.	dz. nr 94 (pas drogowy dr powiatowej)
5		Cmentarz grzebalny Rzymsko - Katolicki	-	dz. nr 16, 18/4, 18/6
6		Dwór murowany z I poł. XIX w.	Nr 612 z dnia 28.07.1983r.	dz. nr 95/1, posesja nr 25
7		Park	Nr 498 z dnia 16.09.1978r.	dz. nr 95/1
8	Chrzczonowice	Kapliczka murowana	-	Chrzczonowice dz. nr 189 naprzeciwko posesji nr 13
9	Jeruzal	Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	Nr 889/257 z dnia 29.12.1967r.	dz. nr 169
10		Cmentarz przykościelny	Nr 963 z dnia 18.04.1994r.	dz. nr 169
11		Cmentarz grzebalny	-	dz. nr 168, 169
12		Dzwonnica drewniana z XVIII/XIX w.	Nr 890/258 z dnia 29.12.1967r.	dz. nr 169
13		Plebania murowana	-	dz. nr 161, posesja nr 75A
14		Kapliczka	-	Jeruzal dz. nr 110 Kaplica na Dębniaku
15	Lisna	Dwór murowany	-	dz. nr 167
16		Pozostałości Parku Krajobrazowego	-	dz. nr 167
17	Paplin	Dwór murowany	-	dz. nr 397/7, posesja nr 57
18		Park Krajobrazowy	Nr 496 z dnia 16.09.1978r.	dz. nr 397/7
19	Stary Wylezin	Cmentarz Ewang. - Augsburgski	-	Stary Wylezin dz. nr 201, obok posesji nr 52
20	Turowa Wola	Park geometryczny	Nr 499 z dnia 16.09.1978r.	dz. nr 116
21		Stajnia murowana	-	dz. nr 116
22		Dwór z XVIII/XIX w.	Nr 916/284 z dnia 29.12.1967r.	dz. nr 116, posesja nr 18
23	Ulaski	Mogiła zbiorowa	Nr 907A z dnia 22.12.1992r.	Zawady dz. nr 186/1202, w lesie przy drodze na Franciszków
24	Wędrogów	Dwór murowany	-	dz. nr 72, posesja nr 24
25		Park	Nr 497 z dnia 16.09.1978r.	dz. nr 72
26	Wola Pękoszewska	Zespół dworski z 1823 r.	Nr 518 z dnia 30.01.1979r.	dz. nr 224, posesja nr 82
27		Park krajobrazowy	Nr 495 z dnia 16.09.1978r.	dz. nr 224
28		Kapliczka	-	Wola Pękoszewska dz. nr 261, naprzeciwko stawu
29		Kapliczka	-	Wola Pękoszewska dz. nr 29/1 i 152, Figura Chrystusa
30	Wólka Jeruzalska	Plebania drewniano-murowana	-	Wólka Jeruzalska dz. nr 24, posesja nr 18
31		Cmentarz mariawicki	-	Wólka Jeruzalska dz. nr 28
32		Kapliczka murowana	-	Wólka Jeruzalska dz. nr 5/1, obok posesji nr 28

Źródło: Zarządzenie Wójta Gminy Kowiesy nr 67/2014 z dnia 30.12.2014 r.

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Gmina Kowiesy należy do terenów niezbyt bogatych w zasoby dziedzictwa kulturowego w województwie łódzkim. Dominująca ich część znajduje się w Chojnacie oraz Jeruzalu. W Chojnacie możemy zauważyć obiekty o charakterze sakralnym o szczególnym znaczeniu dla gminy – kościół parafialny pw. św. Marcina wpisany do rejestru zabytków pod Nr 274/204 dnia 29.12.1967 r., dzwonnica kościoła parafialnego wpisana do rejestru zabytków pod numerem 884/252 dnia 29.12.1967 r. Na terenie gminy Kowiesy znajdują się liczne obiekty związane z architekturą rezydencjonalną, wiejskimi siedzibami ziemiańskimi oraz zespołami zabytkowej zieleni, które stanowią ważne dziedzictwo kulturowe regionu. W Chojnacie zlokalizowany jest dwór murowany z I połowy XIX wieku, otoczony parkiem, który podlega strefie ochrony ekologicznej. W Paplinie znajduje się dwór murowany, który wraz z parkiem krajobrazowym, objętym również strefą ochrony ekologicznej, tworzy charakterystyczne założenie rezydencjonalne.

W Turowej Woli odnajdujemy dwór pochodzący z XVIII/XIX wieku, uzupełniony o park geometryczny, również objęty ochroną ekologiczną oraz stajnię murowaną, która stanowi część założenia folwarcznego. Wędrogów wyróżnia się dworem murowanym, otoczonym parkiem krajobrazowym, który podlega ochronie ekologicznej. W Woli Pękoszewskiej znajduje się zespół dworski z 1823 roku, obejmujący również park krajobrazowy oraz budynki towarzyszące, takie jak dawny parnik i obora murowana. Na terenie miejscowości Lisna, w gminie Kowiesy, znajdują się zabytkowe drogi brukowe i kamienne, które stanowią istotną część dziedzictwa historycznego regionu. Droga brukowa z I połowy XX wieku jest zlokalizowana około 1 km za dworem w Lisnej, co podkreśla jej powiązanie z dawną infrastrukturą rezydencjonalną. Kolejna droga brukowa, datowana na 1900 rok, znajduje się w odległości 245 metrów od Lisnej w kierunku Psary, ukazując trwałość i znaczenie tego typu budowli w lokalnej historii. Dodatkowo, na działce nr 50 można odnaleźć fragment drogi kamiennej z lat 20. XX wieku, co świadczy o dbałości o infrastrukturę drogową w tamtym okresie. Podobna droga kamienna, także pochodząca z lat 20. XX wieku, została zlokalizowana na działce nr 65, odzwierciedlając rozwój i charakter lokalnych tras komunikacyjnych. Te zabytkowe drogi w Lisnej ilustrują historyczny rozwój infrastruktury wiejskiej, stanowiąc świadectwo bogatego dziedzictwa kulturowego gminy Kowiesy.

Do najcenniejszych zabytków gminy Kowiesy należą budowle sakralne oraz wyróżniające się swoją historyczną i kulturową wartością. Są to przede wszystkim:

- *kościół parafialny pw. Świętego Marcina w Chojnacie;*
- *Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Jeruzalu;*
- *Dwór murowany w Turowej Woli;*
- *Dwór w Woli Pękoszewskiej;*
- *Dzwonnica drewniana z XVIII/XIX wieku w Jeruzalu.*

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej w tabeli przedstawione zostały wyniki analizy SWOT skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Kowiesy. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego programu - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego kilkusetletnia historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela 5. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
→ Wypracowana historycznie (lokalna) kultura materialna znajdujące odzwierciedlenie w świadomości społecznej; → Zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej; → Nowoczesna baza kulturalna w zdecydowanej większości wsi (domy kultury, świetlice, biblioteki); → Wspomagająca instytucje kultury działalność kulturalno-oświatowa stowarzyszeń i zrzeszeń; → Uwzględnianie zagadnień historyczno-kulturowych i chronionych prawem zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego – tworzenie zwięzłych i spójnych ustaleń w aspekcie przyszłego zagospodarowania obiektów i obszarów cennych kulturowo; → Aktualny plan zagospodarowania dla poszczególnych sołectw gminy; → Wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; → Historyczne elementy krajobrazu: 1. w Paplinie - park pochodzi z drugiej połowy XIX wieku i początku XX wieku; 2. w Turowej Woli- park dworski związany z XVIII-wiecznym dworem; 3. w Woli Pękoszewskiej - zespół dworski; 4. w Wędrogowie - park dworski. → Duża powierzchnia lasów (zasoby runa leśnego, flory i fauny), pól uprawnych i łąk; → Opieka społeczności lokalnych nad krzyżami	→ Brak obiektów zabytkowych i historycznych o wartościach ponadregionalnych; → Prowadzenie w niewystarczającym stopniu prac remontowych i konserwatorskich; → Niewystarczająca wizualizacja obszaru (brak tablic informacyjnych, witaczy, oznakowanie tras, szlaków, miejsc historycznych); → Mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; → Stosunkowo mała ilość obiektów zabytkowych; → Mała ilość wpisana do rejestru zabytków woj. Łódzkiego; → Zanikanie tradycyjnej architektury, sztuki i form budowlanych; → Brak lub niedostateczna wiedza o prawach i obowiązkach właścicieli obiektu zabytkowego w zakresie prac budowlanych; → Zanikanie tradycyjnej architektury, sztuki i form budowlanych; → Brak izby regionalnej (quasi-muzeum lokalnego); → Degradacja elementów historycznych układów przestrzennych przez lokalizację nowej zabudowy; → Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

i kapliczkami przydrożnymi; → Obecność zabytkowych dróg brukowych i kamiennych (Lisna: z 1900 roku i z lat 20. XX wieku).	
SZANSE	ZAGROŻENIA
→ Możliwości pozyskiwania środków finansowych współfinansowanych z budżetu Gminy prac przy obiektach zabytkowych; → Stworzenie warunków do wykorzystania zasobu dziedzictwa materialnego do rozwoju turystyki kulturowej; → Wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego; → Podejmowanie działań administracyjnych na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków; → Włączanie kolejnych zabytków do gminnej ewidencji zabytków i objęcie wpisem do rejestru zabytków obiektów najcenniejszych w gminie; → Zachowanie czystego środowiska przyrodniczego oraz wartościowego krajobrazu kulturowego gminy Kowiesy; → Kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; → Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; → Poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; → Systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy, w tym GEZ; → Archeologiczne badania na terenach realizowanych lub przewidzianych do inwestycji; → Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków; → Rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; → Podtrzymywanie tradycji, obrzędowości ludowej i ochrona ginących zawodów;	→ Prowadzenie prac remontowych w sposób niezgodny ze standardami konserwatorskimi i budowlanymi; → Postępująca degradacja części zabytków. Brak działań remontowych i porządkowych; → Występowanie zagrożeń zewnętrznych: pożary, powodzie; → Bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; → Zagrożenia powodujące zmiany w układzie kompozycyjnym gminy; → Zerwanie ciągłości kulturowej - zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami; → Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; → Brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych.

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe – priorytety, kierunki i zadania programu

Nadrzędnym celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kowiesy jest ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wzrost wartości zabytków dla rozwoju gminy przez zachowanie dziedzictwa materialnego i niematerialnego, kultywowanie tradycji regionalnych i wzrost świadomości społecznej ochrony dziedzictwa kulturowego. Uwzględniając cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w wyniku dokonanej kompleksowej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w Gminie Kowiesy w oparciu o inne dokumenty strategiczne utworzone na poziomie gminy zostały sformułowane priorytety w perspektywie wieloletniej oraz kierunki i działania w perspektywie 4 letniej tj. lat 2025-2028.

Tabela 6. Priorytety, kierunki i zadania programu

PRIORYTET I <i>REWALORYZACJA ORAZ ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY</i>	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
ZAHAMOWANIE PROCESU DEGRADACJI ZABYTEKÓW I DOPROWADZENIE DO POPRAWY STANU ICH ZACHOWANIA	• Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych • Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, w celu identyfikacji obiektów szczególnie zagrożonych i wymagających pilnych remontów. Na tej podstawie opracowany zostanie plan remontów; • Nadzór konserwatorski nad inwestycjami ziemnymi realizowanymi przez gminę, które mogą stanowić zagrożenie dla zabytków archeologicznych, w celu zapewnienia ich ochrony podczas prowadzenia prac budowlanych; • Interwencja władz gminy w przypadku rażących naruszeń prawa budowlanego dotyczących obiektów zabytkowych oraz tych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zwłaszcza w zakresie rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę budynków. Działania te będą prowadzone we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; • Podejmowanie działań mających na celu pozyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków uznanych za najważniejsze dla gminy, które znajdują się w złym stanie technicznym, celem ich kompleksowej ochrony; • Pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskaniu funduszy zewnętrznych na odnowę zabytków, w tym przygotowywanie bieżących informacji dotyczących możliwości uzyskania wsparcia finansowego na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych; • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni, w tym parku miejskiego oraz zieleni cmentarnej, mająca na celu poprawę estetyki przestrzeni publicznej oraz ochronę dziedzictwa kulturowego w postaci zabytkowych terenów zielonych; • Dofinansowanie prac rewalityzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy, na podstawie uchwały Rady Gminy dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie, w celu wsparcia właścicieli w zachowaniu dziedzictwa; • Wsparcie lub organizowanie prac porządkowych na terenach zabytkowej zieleni projektowanej oraz cmentarzach, które znajdują się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i metod ich realizacji przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; • Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed zagrożeniami takimi jak pożar, zniszczenie czy kradzież, poprzez montaż odpowiednich instalacji przeciwpożarowych, alarmowych, zabezpieczeń przed włamaniem oraz przeprowadzanie procesów znakowania i ewidencjonowania zabytków ruchomych.
PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ ZWIĘKSZAJĄCYCH ATRAKCYJNOŚĆ ZABYTEKÓW NA POTRZEBY SPOŁECZNE, TURYSTYCZNE I	• Wykorzystanie wartości zabytkowych, kulturowych i przyrodniczych gminy w materiałach promocyjnych, traktowanych jako kluczowy czynnik wspierający rozwój regionu; • Promowanie wiedzy na temat zasobów kulturowych gminy oraz jej atrakcji turystycznych poprzez stronę internetową oraz inne dostępne media, celem zwiększenia świadomości społecznej; • Tworzenie oraz promocja szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych i rowerowych, które obejmują obiekty zabytkowe jako główną atrakcję turystyczną.

EDUKACYJNE	• Zlecenie opracowania zintegrowanej bazy danych dotyczącej elementów dziedzictwa kulturowego gminy oraz zapewnienie dostępności tych informacji na oficjalnych stronach internetowych Urzędu Gminy Kowiesy; • Oznakowanie zabytków z uwzględnieniem podstawowych informacji historycznych, celem zwiększenia świadomości o ich znaczeniu; • Określenie zasad oraz konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, w tym poprzez regulacje zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego; • Wprowadzenie iluminacji świetlnej na najważniejszych zabytkach gminy, podkreślających ich wartość i znaczenie; • Poprawa dostępności obiektów zabytkowych poprzez umożliwienie ich zwiedzania, w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów, w tym parafiami.
PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ UMOŻLIWIAJĄCE TWORZENIE MIEJSC PRACY ZWIĄZANYCH Z OPIEKĄ NAD ZABYTKAMI	• Współpraca z urzędami pracy w zakresie realizacji bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych oraz zabezpieczających na terenach objętych ochroną dziedzictwa kulturowego; • Organizowanie szkoleń dla osób bezrobotnych w zakresie tradycyjnych rzemiosł budowlanych, mających na celu utrzymanie na rynku pracy zanikających zawodów oraz przekazywanie wiedzy o tradycyjnych technikach budowlanych; • Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych znajdujących się w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego, oferujących usługi wypoczynkowe oraz rozrywkowe, jako elementów promocji dziedzictwa kulturowego; • Podnoszenie kwalifikacji pracowników Urzędu Gminy, szczególnie tych zatrudnionych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez organizowanie odpowiednich szkoleń zawodowych; • Udzielanie merytorycznej pomocy właścicielom zabytków w przygotowywaniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków, pochodzące z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.
ODNOWA WSI W KONTEKŚCIE POPRAWY STANU ZACHOWANIA KRAJOBRAZU I DZIEDZICTWA REGIONALNEGO	• Rewitalizacja wsi oraz rewaloryzacja historycznych układów ruralistycznych, mająca na celu odtworzenie i zachowanie tradycyjnych cech przestrzennych oraz funkcjonalnych wsi; • Wspieranie lokalnych inicjatyw kulturalnych, promowanie oraz ochrona regionalnego folkloru, a także zachowanie i popularyzowanie gwary jako elementów tożsamości kulturowej społeczności wiejskiej; • Organizacja konkursów na najpiękniejszą wieś, mających na celu wyróżnianie gminnych obszarów, które najlepiej dbają o zachowanie tradycji oraz estetyki przestrzeni wiejskiej; • Promowanie i rozpowszechnianie dobrych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, z naciskiem na edukację i zaangażowanie społeczności lokalnej w proces ochrony tych zasobów.
PRIORYTET II	
<i>OCHRONA ZABYTKÓW, DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO</i>	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
ZINTEGROWANA OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I	• Promowanie walorów krajobrazowych gminy oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony historycznego tła krajobrazowego; • Przeciwdziałanie nielegalnym inwestycjom budowlanym poprzez systematyczne

ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO	monitorowanie przestrzegania przepisów prawa budowlanego i urbanistycznego. • Ochrona zieleni przydrożnej oraz alei ze starodrzewem, jako elementów krajobrazowych, które pełnią rolę estetyczną i ekologiczną w regionie; • Egzekwowanie ustaleń zawartych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, szczególnie w odniesieniu do terenów objętych ochroną, w celu zapewnienia właściwego kształtowania przestrzeni i zachowania wartości kulturowych oraz przyrodniczych; • Prowadzenie prac porządkowo-pielegnacyjnych na cmentarzach, mających na celu ich utrzymanie w należyтым stanie oraz ochronę przed degradacją, w zgodzie z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego.
OCHRONA UKŁADÓW RURALISTYCZNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH	• Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: – <i>Ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, tradycyjnych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, a także relacji przestrzennych między zespołami zabytkowej zabudowy, mającą na celu zachowanie autentyczności przestrzeni wiejskiej;</i> – <i>Zabudowę wolnych działek budowlanych w obrębie centrów wsi oraz historycznych siedlisk, zgodnie z historyczną kompozycją danego układu, zachowując odpowiednią wielkość oraz formę architektoniczną istniejącej zabudowy.</i> • Wyznaczanie nowych terenów pod zabudowę w planach miejscowych w sposób, który zapewnia kontynuację historycznych siedlisk, zachowując ich charakter i układ przestrzenny.
STWORZENIE WARUNKÓW PRAWNYCH I ORGANIZACYJNYCH W CELU ZACHOWANIA, UTRZYMANIA I OCHRONY ZABYTEKÓW	• Przyjęcie i aktualizowanie Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kowiesy oraz regularne monitorowanie jego realizacji w celu zapewnienia skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego; • Przyjęcie i aktualizowanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Kowiesy w celu określenia sposobu działania, niezbędnych sił i środków, a także kosztów i czasu realizacji działań mających na celu ochronę zabytków przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. • Prowadzenie i aktualizowanie Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ), w celu utrzymania bieżącej bazy danych o obiektach zabytkowych na terenie gminy; • Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Ochrony Zabytków, mająca na celu koordynowanie działań ochrony zabytków oraz realizację wspólnych inicjatyw w zakresie konserwacji.
OCHRONA DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO I ZABYTEKÓW RUCHOMYCH	• Wspieranie badań dotyczących zasobów dziedzictwa archeologicznego, mających na celu ochronę i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego; • Pomoc dla właścicieli zabytków ruchomych na terenie gminy Kowiesy w pozyskiwaniu funduszy na prace konserwatorskie, w celu ich zachowania i ochrony; • Doradztwo i wsparcie w zakresie składania wniosków do Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w celu założenia kart ewidencyjnych dla obiektów, które nie zostały jeszcze uwzględnione w ewidencji zabytków; • Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) poprzez włączenie nowych zabytków ruchomych; • Wspieranie badań archeologicznych poprzez organizację inwentaryzacji terenowych stanowisk archeologicznych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);

	• Inwentaryzacja obiektów małej architektury, takich jak krzyże, kapliczki przydrożne oraz miejsca pamięci, będących świadectwem kulturowej przeszłości regionu, oraz ich wpisanie do gminnej ewidencji zabytków po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
PRIORYTET III PROMOCJA I POPULARYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ BADANIE I DOKUMENTACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
POPULARYZOWANIE WIEDZY O REGIONALNYM DZIEDZICTWIE KULTUROWYM GMINY	• Publikacja elektroniczna wykazu gminnej ewidencji zabytków na stronie internetowej gminy, mająca na celu zwiększenie świadomości mieszkańców o dziedzictwie kulturowym regionu oraz informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o zasobach dostępnych w gminie; • Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach uzyskania dotacji na ich remont, konserwację i rewitalizację; • Wspieranie i wydawanie publikacji, broszur promujących oraz przewodników poświęconych tematowi dziedzictwa kulturowego gminy; • Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie wystaw, konkursów oraz innych inicjatyw mających na celu popularyzację historii gminy oraz jej zabytków; • Opracowanie „vademecum” dla właścicieli obiektów zabytkowych, zawierającego informacje o wymaganych pracach oraz obowiązkach związanych z konserwacją zabytków; • Nagłaśnianie i promowanie ważnych odkryć konserwatorskich oraz archeologicznych, a także informowanie społeczności lokalnej o takich wydarzeniach; • Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali i lokalnych obrzędów jako istotnych elementów tożsamości gminy i produktów turystycznych; • Popularyzacja najlepszych realizacji konserwatorskich oraz budowlanych przy obiektach zabytkowych, a także promowanie dobrych praktyk projektowych oraz sposobów zagospodarowania terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, poprzez prezentowanie przeprowadzonych prac konserwatorskich, remontów i rekonstrukcji; • Opracowanie mapy zabytków gminy, która stanowić będzie atrakcyjną wizualnie formę promocji oraz ułatwi dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego; • Rozwój i wyznaczenie szlaków turystycznych (rowerowych, pieszych, konnych, samochodowych) wzdłuż najważniejszych zabytków gminy oraz miejsc istotnych z punktu widzenia historii i tradycji regionu, takich jak szlak zabytków techniki.
ROZPOZNANIE BADAWCZE POSZCZEGÓLNYCH OBIEKTÓW, ZESPOŁÓW ORAZ OBSZARÓW ZABYTKOWYCH	• Bieżący monitoring oraz weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, mający na celu zapewnienie aktualności danych oraz ich stanu zachowania. • Wykonywanie prac studialnych, w tym studiów historyczno-urbanistycznych, krajobrazowych, a także badań historyczno-architektonicznych zabytków przewidzianych do remontu. Dodatkowo, opracowanie katalogu typowej zabudowy regionalnej oraz detalu architektonicznego; • Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskich dla obiektów zabytkowych znajdujących się w stanie zagrożenia, celem oceny ich kondycji oraz wyznaczenia niezbędnych działań ochronnych;

	• Rozwój i wdrażanie planów ochrony zabytków, w tym ścisła współpraca z odpowiednimi instytucjami, ekspertami i właścicielami obiektów, w celu skutecznego zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy; • Organizacja szkoleń i warsztatów dla właścicieli zabytków oraz specjalistów z zakresu konserwacji; • Współpraca z instytucjami naukowymi i badawczymi, mająca na celu przeprowadzenie szczegółowych analiz oraz badań w zakresie historii, architektury i stanu technicznego obiektów zabytkowych, aby zapewnić skuteczną ochronę i ich prawidłową konserwację; • Tworzenie i aktualizacja dokumentacji konserwatorskiej dla każdego z obiektów zabytkowych, w tym szczegółowe plany prac konserwatorskich, które uwzględniają specyficzne wymagania ochrony zabytków oraz potrzeby zachowania autentyczności obiektów; • Zwiększenie dostępności do wyników badań oraz dokumentacji za pośrednictwem otwartych baz danych, publikacji lub wystaw, aby mieszkańcy oraz zainteresowane strony miały łatwy dostęp do informacji na temat zabytków gminy.

Źródło: opracowanie własne

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami będzie realizowany poprzez wykonanie określonych zadań, mających na celu osiągnięcie priorytetów określonych w dokumencie. Podstawą działań będą obowiązujące przepisy prawne oraz zawarte w nich regulacje, które odnoszą się do różnych instrumentów ekonomicznych, prawnych, społecznych oraz finansowych. W celu skutecznej realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kowiesy wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów:

1. Instrumenty prawne – wynikające z obowiązujących przepisów prawa, w tym m.in.:

- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. decyzji wydawanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- powoływanie parków kulturowych;
- składanie wniosków o wpis do rejestru zabytków;
- ustanawianie opiekunów zabytków społecznych;
- oznakowanie obiektów zabytkowych zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków.

2. Instrumenty społeczne – obejmujące m.in.:

- działania edukacyjne i promocyjne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
- organizowanie systemów konsultacji i dyskusji publicznych;
- współpraca z właścicielami i użytkownikami zabytków (w tym z władzami kościelnymi, parafiami, osobami fizycznymi);
- współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz grupami nieformalnymi w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

3. Instrumenty kontrolne – obejmujące m.in.:

- aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ);

- *monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego;*
- *przeprowadzanie analiz dotyczących stanu zachowania obiektów zabytkowych.*

4. Instrumenty koordynacji – obejmujące m.in.:

- *realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych, takich jak wojewódzkie, powiatowe i gminne plany rozwoju;*
- *współpracę z innymi jednostkami samorządowymi, organizacjami wyznaniowymi oraz właścicielami zabytków w zakresie opieki nad dziedzictwem kulturowym.*

5. Instrumenty finansowe – obejmujące m.in.:

- *finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy zabytkach;*
- *udzielanie dotacji na prace konserwatorskie i restauratorskie;*
- *korzystanie z funduszy unijnych oraz dotacji i subwencji na działalność konserwatorską.*

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedłożony Radzie Gminy Kowiesy w celu uchwalenia. Dokument ten, opracowany na okres czterech lat, pełni rolę uzupełniającą względem innych dokumentów planistycznych oraz aktów prawa miejscowego. Zgodnie z artykułem 87 ust. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (o.z.o.n.z.), Wójt Gminy Kowiesy zobowiązany jest do sporządzenia sprawozdania z realizacji Programu co dwa lata, które następnie przedstawi Radzie Gminy Kowiesy.

Ocena realizacji celów zawartych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będzie opierała się na następujących kryteriach:

- Bieżący monitoring Gminnej Ewidencji Zabytków**, przeprowadzany przynajmniej raz na dwa lata, obejmujący informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych oraz zmianach w stosunkach własnościowych.
- Poziom wydatków gminy** na ochronę i opiekę nad zabytkami, uwzględniający wartość finansową oraz liczbę obiektów zabytkowych poddanych pracom konserwatorskim i remontowym.
- Ocena postępu prac rewitalizacyjnych** związanych z obiektami zabytkowymi.
- Realizacja zadań w zakresie promocji zabytków i edukacji**, obejmująca działania związane z dziedzictwem kulturowym Gminy Kowiesy, takie jak liczba przeprowadzonych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych oraz opracowanych materiałów promujących dziedzictwo, w tym folderów i innych publikacji.
- Ocena współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych**, szczególnie w kontekście działań rewitalizacyjnych.

Głównym beneficjentem Programu jest społeczność lokalna, która powinna bezpośrednio odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli oraz użytkowników obiektów zabytkowych, ale także wszystkich mieszkańców gminy. Program stanowi podstawę dla działań mających na celu inicjowanie, wspieranie i koordynowanie badań oraz prac związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, a także promowaniem i upowszechnianiem dziedzictwa kulturowego gminy.

10. Źródła finansowania

Właściciele i posiadacze zabytków mają obowiązek zapewnienia odpowiedniej opieki nad nimi [1]. Działania te obejmują:

1. **Naukowe badanie i dokumentowanie zabytku** - Właściciel lub posiadacz zabytku zobowiązany jest do przeprowadzenia badań naukowych oraz odpowiedniego dokumentowania obiektu, mającego na celu gromadzenie i udostępnianie informacji dotyczących jego historii, znaczenia oraz innych istotnych danych.
2. **Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych** - Odpowiedzialność właściciela lub posiadacza zabytku obejmuje organizowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz budowlanych, mających na celu utrzymanie zabytku w dobrym stanie technicznym i estetycznym.
3. **Zabezpieczanie i utrzymywanie zabytku oraz jego otoczenia** - Właściciel lub posiadacz zabytku ma obowiązek ochrony zabytku przed zniszczeniem i degradacją oraz dbanie o jego otoczenie, zapewniając odpowiednie warunki do jego prezentacji i zachowania wartości.
4. **Korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałość jego wartości** - Właściciel lub posiadacz zabytku powinien zapewnić, aby użytkowanie, ekspozycja i zarządzanie ruchem turystycznym były zgodne z zasadami ochrony zabytków, w celu zachowania ich wartości.
5. **Popularyzowanie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury** - Właściciel lub posiadacz zabytku zobowiązany jest do szerzenia wiedzy na temat wartości historycznych i kulturowych zabytku, poprzez organizację wydarzeń edukacyjnych oraz promocję zabytku.

Finansowanie działań związanych z opieką nad zabytkami nie obciąża wyłącznie właściciela, lecz również inne podmioty posiadające prawa do zabytku, takie jak osoby fizyczne czy jednostki organizacyjne. W przypadku jednostek samorządu terytorialnego posiadających prawo do obiektu, opieka nad zabytkiem stanowi ich zadanie własne. Środki na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą pochodzić zarówno ze źródeł publicznych, takich jak budżety jednostek samorządu terytorialnego, dotacje od wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz fundusze europejskie, jak i ze źródeł prywatnych, takich jak osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne czy instytucje kościelne.

Dotacje przyznawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Prace związane z dofinansowaniem obiektów zabytkowych są regulowane przez ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad nimi [1] oraz przez Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie warunków i trybu przekazywania do archiwów państwowych materiałów archiwalnych tworzących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny [25].

Dotacje mogą być przyznawane osobom fizycznym, jednostkom samorządu terytorialnego oraz innym podmiotom, będącym właścicielami lub posiadaczami zabytków wpisanych do rejestru, bądź posiadającym takie obiekty w trwałym zarządzie (art. 73 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad nimi). Celem dotacji jest wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych, które mają być przeprowadzone w roku złożenia wniosku lub w roku następnym. Dotacja może również przybrać formę refundacji poniesionych kosztów, pod warunkiem złożenia wniosku przed upływem 3 lat od zakończenia prac. W przypadku refundacji, wniosek należy złożyć w roku następującym po zakończeniu prac konserwatorskich i robót budowlanych kwalifikujących się do dofinansowania. Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach

wpisanych do rejestru może być udzielona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego z części budżetu państwa zarządzanej przez tego ministra lub przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z funduszy budżetowych, których dysponentem jest wojewoda (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad nimi). Szczegółowy wykaz prac, które mogą podlegać dofinansowaniu, określa art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad nimi. Wśród prac, które mogą być finansowane, znajdują się m.in.: sporządzanie ekspertyz technicznych i konserwatorskich, prowadzenie badań konserwatorskich oraz architektonicznych, wykonywanie dokumentacji konserwatorskiej, opracowanie programów prac konserwatorskich i restauratorskich, wykonywanie projektów budowlanych zgodnie z przepisami prawa budowlanego, rekonstrukcja kompozycji wnętrz, stabilizacja konstrukcyjna części zabytku, odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych, a także modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych. Wsparcie może obejmować także zakup materiałów konserwatorskich, budowlanych, instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Zasadniczo dotacja przyznawana jest na poziomie do 50% kosztów związanych z realizacją prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Jednakże, jeśli zabytek posiada szczególną wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia szczególnie skomplikowanych prac konserwatorskich, restauratorskich bądź robót budowlanych, wysokość dotacji może wynosić nawet do 100% kosztów tych działań (art. 78 ust. 1-2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad nimi).

Dotacje na szczeblu wojewódzkim i powiatowym

Podstawą przyznania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach zlokalizowanych w gminie Kowiesy, które są wpisane do rejestru zabytków lub uwzględnione w gminnej ewidencji zabytków, jest artykuł 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] oraz uchwałą nr LII/284/23 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 lutego 2023 r., w sprawie określenia zasad udzielania dotacji ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na obszarze gminy Kowiesy, z późniejszymi zmianami wprowadzonymi Uchwałą nr LXII/322/23 z dnia 28 grudnia 2023 r.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [1] oraz art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym [2], finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach należy do obowiązków jednostki samorządu terytorialnego. W przypadku, gdy jednostka samorządu terytorialnego dysponuje tytułem prawnym do obiektu, opieka nad zabytkiem staje się jej zadaniem własnym.

O dotacje z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków mogą ubiegać się osoby fizyczne, w tym właściciele prywatni oraz jednostki organizacyjne, takie jak przedsiębiorstwa, fundacje czy stowarzyszenia, które dysponują tytułem prawnym do zabytku na podstawie jednej z następujących form prawnych:

- Prawo własności;
- Użytkowanie wieczyste;
- Trwały zarząd;

- Ograniczone prawo rzeczowe (użytkowanie, służebność);
- Stosunek zobowiązaniowy (umowa najmu lub dzierżawy).

Dotacje z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków, dotyczące zabytków wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Kowiesy, przyznawane są na:

- Prace konserwatorskie (utrzymywanie i ochrona zabytku);
- Prace restauratorskie (przywrócenie pierwotnego wyglądu zabytku);
- Roboty budowlane (remont, przebudowa zabytku).

W rozdziale 11 szczegółowo przedstawiono cele prac, na które przeznaczana jest dotacja gminna. Dotacja obejmuje działania z zakresu konserwacji, restauracji i robót budowlanych dotyczących obiektów zabytkowych.

Fundusz Kościelny - Dotacje Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Fundusz Kościelny, ustanowiony na mocy ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczenia proboszczom posiadania gospodarstw rolnych oraz utworzeniu Funduszu Kościelnego, ma na celu wypłacanie rekompensat kościołom za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie [24].

Fundusz ten wspiera kościoły i inne związki wyznaniowe posiadające uregulowany status prawny w Polsce. Środki Funduszu Kościelnego mogą być przeznaczane na realizację zadań związanych z konserwacją i remontami obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej, zgodnie z obowiązującymi przepisami lub orzecznictwem. Obejmuje to takie prace jak remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolacja, a także remonty oraz wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznych, wodociągowych, kanalizacyjnych i odgromowych.

W szczególnych przypadkach fundusz może również finansować remonty ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych, takich jak instrumenty muzyczne czy dzwony, a także stałych elementów wystroju wewnątrz, takich jak ołtarze, polichromie, freski czy posadzki. Zasadniczo, prace dotyczące otoczenia obiektu, takie jak chodniki, ogrodzenia czy trawniki, nie są finansowane ze środków Funduszu Kościelnego.

Programy Operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z kluczowych źródeł finansowania działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami są fundusze z budżetu państwa, które znajdują się w gestii Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Co roku Minister ogłasza odpowiednie programy, dzięki którym możliwe jest pozyskanie tych środków. Informacje o programach Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego publikowane są na oficjalnej stronie internetowej ministerstwa. W 2025 roku na stronie <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2025> można znaleźć m.in. następujące programy dedykowane ochronie i opiece nad zabytkami:

- 1) „Badanie polskich strat wojennych” – Zasadniczym celem tego programu jest wspieranie działań instytucji zajmujących się badaniami proveniencyjnymi w zakresie strat wojennych, zwłaszcza dotyczących ruchomych dóbr kultury, które zostały utracone w wyniku II wojny światowej na terenach Polski po 1945 roku. Program koncentruje się na zbiorach pochodzących zarówno z kolekcji publicznych, jak i prywatnych, oraz od związków wyznaniowych. W ramach wsparcia

realizowane są takie działania jak kwerendy archiwalne, digitalizacja źródeł, publikacje, organizowanie konferencji i szkoleń, tworzenie stron internetowych oraz organizacja wystaw, które mają na celu upowszechnienie wiedzy na temat strat wojennych i badań provenienencyjnych.

- 2) „Czasopisma” - Program ma na celu dofinansowanie czasopism kulturalnych o dużym znaczeniu społecznym, których misją jest udostępnianie wartościowych publikacji autorskich, profesjonalnie opracowanych edytorsko, wpisujących się w spójny, cyklicznie realizowany profil programowy. Jego głównym celem jest wsparcie jakości pracy redakcyjnej, a także umożliwienie budowania partnerskich relacji pomiędzy autorami i zespołami redakcyjnymi. Program sprzyja procesom wydawniczym wymagającym perspektywicznego planowania oraz stwarza warunki do rozwijania relacji z czytelnikami i poszukiwania nowych odbiorców. Ważnym aspektem jest także wzmocnienie kulturotwórczej roli aktywnie działających czasopism, z naciskiem na odpowiedzialność za jakość prowadzonej debaty kulturalnej. Dofinansowane projekty mają wyróżniać się dbałością o to, by ich działalność przeciwdziałała gettoizacji i instrumentalizacji kultury, a także stwarzała przestrzeń do szerokiego społecznego dialogu.
- 3) „Groby i cmentarze wojenne w kraju” - Celem programu jest wspieranie pielęgnacji grobów oraz cmentarzy wojennych znajdujących się na terenie Polski, które stanowią materialne świadectwa istotnych wydarzeń z historii kraju, związanych z walką i męczeństwem. Program ma również na celu wspieranie działań naukowych, które promują wiedzę na temat tych wydarzeń.
- 4) „Infrastruktura domów kultury” - Program ma na celu stworzenie dogodnych warunków dla funkcjonowania domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki, skupiając się na edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację oraz rozbudowę ich infrastruktury.
- 5) „Infrastruktura kultury” - Celem programu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.
- 6) „Kolekcje sztuki współczesnej” - Celem programu jest tworzenie i rozwój reprezentatywnych, międzynarodowych kolekcji sztuki współczesnej o randze zbiorów narodowych, dla wzmocnienia systemu wystawienniczego i obszaru sztuk wizualnych w Polsce.
- 7) „Kultura cyfrowa” - Strategicznym celem programu jest zwiększenie liczby dostępnych zasobów dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej wraz z umożliwieniem ich ponownego wykorzystania. W ramach programu można realizować zadania dotyczące cyfryzacji dziedzictwa kulturowego obejmujące digitalizację i udostępnianie w Internecie zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych oraz archiwalnych wraz z zapewnieniem bezpiecznej i długookresowej archiwizacji zasobów cyfrowych.
- 8) „Kultura Dostępna” - Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej.
- 9) „Kultura ludowa i tradycyjna” - Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
- 10) „Miejsca pamięci narodowej za granicą” - Celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad grobami wojennymi znajdującymi się poza granicami kraju.
- 11) „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju” - Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości
- 12) „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą” - Celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.

- 13) „Ochrona zabytków archeologicznych” - Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników badań.
- 14) „Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem 2025” - Strategicznym celem programu jest stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz popularyzowania wiedzy na temat tej spuścizny kulturowej, obejmującej dziedzictwo wytworzone, zgromadzone i przechowywane w Europie oraz innych częściach świata przez organizacje polonijne i emigracyjne.

Fundusze unijne

Finansowanie, oprócz głównych źródeł, jak środki publiczne z budżetu państwa oraz budżetów samorządowych, odbywa się także dzięki istotnemu wsparciu funduszy Unii Europejskiej. Szczegółowe informacje na temat europejskich funduszy strukturalnych i działających w ich ramach programów publikowane są na stronie www.funduszeuropejskie.gov.pl i www.interreg-central.eu.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Projekt budżetu Gminy Kowiesy na 2025 rok został opracowany zgodnie z procedurą uchwalania budżetu gminy oraz szczegółowymi wytycznymi w zakresie materiałów informacyjnych, przyjętymi Uchwałą nr XXXIX/211/10 Rady Gminy Kowiesy z dnia 22 października 2010 roku. Przy opracowywaniu projektu budżetu uwzględniono wytyczne Wojewody Łódzkiego, dotyczące kwot dotacji celowych na realizację zadań z zakresu administracji rządowej, zadań zleconych gminie ustawami oraz dofinansowanie zadań własnych gminy. Zastosowano również informacje przekazane przez Delegaturę Krajowego Biura Wyborczego w zakresie dotacji na prowadzenie i aktualizację rejestru wyborców na 2025 rok, dane Ministerstwa Finansów dotyczące dochodów z tytułu udziału w podatku dochodowym od osób fizycznych i prawnych, a także subwencji ogólnej, wyniki budżetu za III kwartał 2024 roku obrazujące przewidywane wykonanie budżetu za rok 2024, oraz publikacje Ministerstwa Finansów dotyczące dofinansowania inwestycji gminnych w ramach Rządowego Funduszu Polski Ład: *Program Inwestycji Strategicznych i Rządowego Programu Odbudowy Zabytków*. Wykorzystano także materiały planistyczne opracowane przez urzędników oraz jednostki organizacyjne Gminy Kowiesy. **Projekt budżetu na rok 2025 obejmuje Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w kwocie 1 158 360,00 zł.**

Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, które stanowią 5,2%, zostały zaplanowane z całkowitej kwoty budżetu gminy na rok 2025 wynoszącej 29.902.051,24 zł. Z tej kwoty przeznaczono środki na dotacje w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków:

- **475.300,00 zł** – dla Parafii w Chojnacie na wykonanie odwodnienia kościoła;
- **683.060,00 zł** – dla Parafii w Jeruzalu na remont Kaplicy na Dębniaku.

W ramach planowanych wydatków budżetowych gminy na rok 2025 zaplanowano również różne działania wspierające rozwój społeczności lokalnej oraz ochronę dziedzictwa narodowego, w tym:

1) Utrzymanie Gminnej Biblioteki Publicznej w Kowiesach oraz filii w Woli Pękoszewskiej:

- Dofinansowanie w formie dotacji podmiotowej w kwocie **400.000,00 zł.**

Dotacje dot. realizacji uchwały Nr LII/284/23 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 lutego 2023 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków, zmienionej uchwałą Nr LXII/322/23 Rady Gminy Kowiesy z dnia 28 grudnia 2023 r., będą finansowane w jednej z trzech kategorii:

- 1) do 150.000,00 zł;
- 2) do 500.000,00 zł;
- 3) do 3.500.000,00 zł.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane może obejmować następujące nakłady konieczne:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

12. Akty prawne

- [1] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.);
- [2] Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153);
- [3] Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 75, poz. 474);
- [4] Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.);

- [5] Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. *Prawo budowlane* (Dz. U. z 2025 r. poz. 418);
- [6] Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* [Dz. U. z 2025 r. poz. 647];
- [7] Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 ze zm.);
- [8] Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997r. *o gospodarce nieruchomościami* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm);
- [9] Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- [10] Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491 ze zm.);
- [11] Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- [12] Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393);
- [13] Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. z 2020 r. poz. 164);
- [14] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie *dotacji na badania archeologiczne* (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- [15] Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie *odznaki „Za opiekę nad zabytkami* (Dz. U. 2004 r. Nr 124, poz. 1304 ze zm.);
- [16] Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie *organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych* (Dz. U. 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- [17] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie *prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- [18] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie *wywozu zabytków za granicę* (Dz.U.2011 r. Nr 89, poz. 510);
- [19] Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie *nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych* (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
- [20] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie *nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych* (Dz.U. z 2015 r. poz. 979);
- [21] Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie *wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków* (Dz. U. 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- [22] Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie *rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami* (Dz. U. 2020 r. poz. 1901);
- [23] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie *krajowego rejestru utraconych dóbr kultury* (Dz. U. z 2015 r. poz. 1275);
- [24] Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz.U. 1950 r. Nr 9 poz. 87 ze zm.);
- [25] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie *warunków i trybu przekazywania do archiwów państwowych materiałów archiwalnych tworzących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny* (Dz. U. z 2015 r. poz. 1733).